

nieuws- en informatieblad

2021 - 1 / februari

BELANGRIJKE DATA

- Schriftelijke ALV, reageren op stukken vóór 15 maart, zie pag. 6.

IN DIT NUMMER

- 10 jaar *Rond 1900* (pag. 2).
- Van de voorzitter (pag. 3).
- Uitstel excursies (pag. 5).
- Uitnodiging schriftelijke algemene ledenvergadering (ALV) (pag. 6).
- Gezocht: werk van Johanna van Eijbergen (pag. 7).
- Vrouwelijke kunstenaars rond 1900 (pag. 8).
- Adco, Erica, Irene en Confido en de NV Groninger Steenfabrieken (pag. 14).
- Nieuwe kunstenaarsmonografieën: Jan Willem (Willy) Sluiter (pag. 21) en NV Hengelosche Trijpweverij (pag. 24).
- Kunst bij huis: Het dressoir van C.A. Lion Cachet (pag. 28).
- Uitgelicht Drents Museum: Dromerige verstillings in het werk van Johan Cohen Gosschalk (pag. 30).
- Korte mededelingen (pag. 31).
- Boekbesprekingen: *Art nouveau in Amsterdam* (pag. 32) en *Liebermann in Amsterdam* (pag. 37).
- Nieuwe uitgaven (pag. 39).
- Digitale presentaties van enkele Nederlandse musea (pag. 42).
- Tentoonstellingsagenda (pag. 44).

10 JAAR ROND 1900

Eef de Hilster

Voor u ligt de 49^e editie van de *Rond 1900*. Februari 2011 – nu 10 jaar geleden - verscheen het nieuws- en informatieblad van de VVNK voor het eerst onder de naam *Rond 1900*.

Als vormgever ben ik sinds het voorjaar van 2007 betrokken bij de productie van de nieuwsbrief. Aanvankelijk om de inhoud wat uiterlijk betreft wat meer uniform te maken. Vervolgens heb ik het bestuur een suggestie gedaan voor een geheel nieuwe opmaak die ik prompt mocht doorvoeren. Omdat drukken in kleur steeds goedkoper

Van links naar rechts:

*Nieuwsbrief april 2007 nr 3 (A4/zwart-wit gedrukt),
Nieuwsbrief juli 2007 nr 4 (A4/zwart-wit gedrukt).*

werd vroeg het bestuur in 2009 om de nieuwsbrief als A5-boekje en in kleur vorm te geven. Het eerste nummer verscheen in december 2009 maar heette toen nog *Nieuwsbrief*.

In 2010 vond ik dat de nieuwsbrief wel eens een eigen naam en logo mocht hebben. Daarvoor heb ik het bestuur een paar suggesties voorgelegd waaronder de versie waar u nu al 10 jaar aan gewend bent. In deze 10 jaar is de voornaamste wijziging dat het blad dikker is geworden. Waren het in het begin nog nummers van 20 tot 24 pagina's. Tegenwoordig is het aantal pagina's 40 tot 44 met uitschieters tot 52 pagina's.

Van leden hoor ik wel eens dat ze naar het blad uitkijken en dat ze de nummers

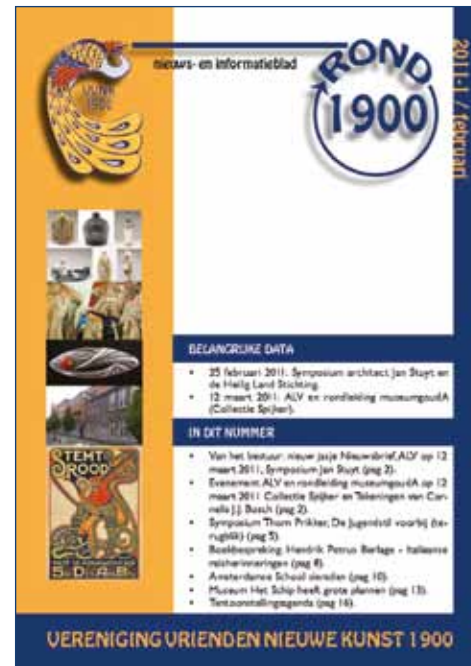
Van links naar rechts:

*Nieuwsbrief december 2009 nr 5 (A5/kleur) en
Rond 1900 februari 2011 nr 1 (A5/kleur).*

bewaren. Tijd voor een nieuw uiterlijk? Gelukkig wordt me dat niet gevraagd. Het blijft boeiend en het vergt soms een flinke portie creativiteit om de aangeleverde teksten met afbeeldingen netjes over een

VAN DE VOORZITTER

De wereld om ons heen wordt door Corona stiller. De eenzaamheid kan zomaar toeslaan. Uiteraard missen we de sociale contacten, maar het leven hoeft er niet saai op te worden. Veel mensen vervelen zich gelukkig niet. De interesses blijven levendig. Er is ook genoeg te lezen, te bekijken en zelfs te doen, al moeten we ons culturele

veelvoud van vier pagina's te verdelen. Bent u nieuwsgierig naar wat er al die jaren in het blad heeft gestaan? Kijk dan op de website. Alle nieuwsbrieven zijn nog te downloaden op www.vvnk.nl/nieuwsbladarchief/.

vertier voorsnog binnen zoeken, daarom ook een digitale tentoonstellingsagenda. We verlenen ons verlangen naar betere tijden met - hopelijk slechts - enkele maanden, vol geduld, hoop en discipline. Aan dat culturele vertier draagt de VVNK graag haar steentje bij. En dat de leden dat op prijs stellen mag wel blijken uit het feit dat u de vereniging trouw blijft. We hadden op 1 januari jl. tien leden meer dan het jaar daarvoor. We waarderen het zeer dat een aantal leden bij

het voldoen van hun contributie een extra donatie aan de VVNK heeft geschonken. Heel veel dank daarvoor. Omdat we inmiddels een ANBI zijn geworden is een donatie extra aftrekbaar van de belasting, en daarom extra aantrekkelijk.

We zijn er weer in geslaagd een gevarieerde *Rond 1900* te maken. Nee, voorlopig staan er geen nieuwe evenementen in. Zelfs onze Algemene Leden Vergadering kan helaas niet doorgaan, althans niet fysiek. We hebben besloten om net als vorig jaar een schriftelijke procedure te volgen. Elders in dit nummer vindt u informatie over hoe u aan die ALV kunt deelnemen. En zodra we weer veilig een excursie kunnen houden, zullen we die organiseren, net als vorig jaar augustus naar Assen. We zitten niet stil, de plannen liggen klaar. Helaas hebben we de buitenlandse excursie naar Glasgow, die we vorig jaar al moesten uitstellen, dit jaar moeten afgelasten.

Maar er is nog genoeg tekst om er een dik nummer mee te vullen. Dankzij de tentoonstellingsagenda kunnen we reikhalzend uitzien naar 'echte' musea. Maar dat neemt niet weg dat ook de digitale museumagenda weer verrassende belevingen aanreikt.

Over verrassingen gesproken: het boek *Art Nouveau in Amsterdam*, waarover u een boekbespreking vindt, bevat honderden prachtige foto's van gebouwen, al of niet met tegeltableaus. Amsterdam geldt niet als art nouveau-stad, maar dat blijkt geheel onterecht. Een aanrader dus, en alweer iets om naar uit te kijken en om - later - al wandelend op stap te gaan. Ook over de Duitse schilder 'Max Liebermann in Amsterdam' is een boekbespreking opgenomen. Over de Groningse aardewerkfabriek *Adco* kunt u een uitgebreid

artikel van Sytske Welling-Wester lezen. Met dit artikel en een monografie over de N.V. Hengelosche Trijpweverij komen we tegemoet aan de wens van enkele leden om toch vooral aandacht te blijven besteden aan ateliers en fabrieken. Met een monografie over Willy Sluiter is er niet minder aandacht voor individuele kunstenaars. Inmiddels staan er ongeveer 200 interessante monografieën op onze website!

(www.vvnk.nl/kunstenaars-fabrieken/)

Onze 'natuurlijke' banden met het Drents Museum worden verder versterkt. Zo vertelt Marieke Maathuis uitvoerig over haar onderzoek naar vrouwelijke kunstenaars in de collectie van het Drents Museum. En in *Uitgelicht* haalt hoofdconservator van het Drents Museum Annemiek Rens een werk uit het depot voor het voetlicht. Er zijn meer vaste rubrieken, zoals *Kunst bij huis*. Deze keer een mooi artikel van Hermine Segaar-Lion Cachet, nazaat van de veelzijdige kunstenaar Carel Adolphe Lion Cachet.

Tot slot, we zijn heel blij met de bijdragen van onze leden voor dit blad. Sommigen denken nu misschien dat we overspoeld worden door kopij. Dat is helaas niet het geval. Voor veel vaste rubrieken zijn artikelen, stukjes, ideeën of wat dan ook, nog steeds meer dan welkom. U hoeft ze niet altijd zelf te schrijven of uit te werken. Samen komen we er wel uit. Neem wel altijd van te voren even contact op met onze redactiesecretaris, Christine van Marle, redactie@vvnk.nl, als u zelf aan de slag gaat.

Hopelijk kan dit nummer het gemis aan vermaak buiten de deur iets verzachten.

Eddy Engelsman

UITSTEL EXCURSIES

Irene van Geest

Gezien de Corona-maatregelen zal iedereen begrijpen dat er nog geen sprake kan zijn van het organiseren van excursies. Onze plannen moeten nog een hele tijd in portefeuille blijven. Hopelijk dat er in de zomer weer mogelijkheden komen voor groepsbijeenkomsten. Dan kunnen er misschien weer lezingen georganiseerd worden, is er weer gezamenlijk tentoonstellingsbezoek mogelijk of een interessante stadswandeling.

Voor de aankondiging van deze activiteiten willen we dan gebruik gaan

maken van een email-bericht aan onze leden. Daar zijn twee redenen voor. Het blijkt dat de postbezorging van ons blad niet overal op dezelfde dag plaats vindt. Dat betekent dat sommige leden regelmatig achter het net vissen als ze zich willen opgeven voor een excursie, die dan al volgeboekt blijkt te zijn. Een tweede reden is dat bij de druk van *Rond 1900* niet altijd duidelijk is welke Corona-maatregel op termijn geldt en of een excursie wel of niet georganiseerd kan worden. Meer flexibiliteit in het informeren van onze leden, geeft meer mogelijkheden voor de organisatie.

Daarom ons dringend advies: zorg dat de ledenadministratie (penningm@vvnk.nl) over uw mailadres beschikt. Dan wordt u op tijd geïnformeerd.

Van Eeghenlaan 62-64,
Amsterdam.
afbeelding uit 'Art nouveau
in Amsterdam 1895-1910'.
Zie Boekbespreking (1) op
pagina 31.

UITNODIGING SCHRIFTELIJKE ALGEMENE LEDENVERGADERING (ALV)

Vanwege de pandemie heeft het bestuur besloten de Algemene Ledenvergadering dit jaar per email te organiseren. Aangezien de statuten voorschrijven dat de ALV binnen zes maanden na het verstrijken van het kalenderjaar gehouden moet worden, is uitstel naar het najaar geen optie.

U kunt zich aanmelden voor deelname aan de ledenvergadering door een email te sturen naar de secretaris secretaris@vvnk.nl. Degenen die zich aanmelden zullen de stukken van de ALV per email (of zo gewenst per post) ontvangen, met daarbij het verzoek om op

dit materiaal (schriftelijk of per email) **vóór 15 maart 2021** te reageren. Indien daar aanleiding toe is, zal het bestuur contact opnemen met een reagerend lid. Vervolgens bespreekt het bestuur de reacties en zal vervolgens een besluitenlijst aan de leden die aan de ALV hebben deelgenomen voorleggen. Na deze besluitvorming zal het resultaat in een verslag aan de leden worden teruggekoppeld.

De agenda voor de Algemene Ledenvergadering is:

1. Verslag Algemene ledenvergadering van 31 mei 2020
2. Jaarverslag 2020
3. Financieel jaarverslag
4. Verslag kascontrole
5. Decharge bestuur
6. Benoeming kascommissie
7. Beleidsplan 2021
8. Begroting 2021
9. Toewijzing batig saldo van 2020 (€ 3.317,13) aan het Fonds Studie en Publicatie
10. Samenstelling bestuur

De heer Kees van der Geer (secretaris) is na drie termijnen van drie jaar niet meer herkiesbaar.

Voorgenomen herbenoeming bestuursleden dhr. Maarten Nubé en mw. Wilma Witteman

Voorgenomen beëindiging bestuursfunctie dhr. Michel Didier

Voorgenomen benoeming bestuurslid mw. Christine van Marle

GEZOCHT: WERK VAN JOHANNA VAN EIJBERGEN

Het Drents Museum is bezig met een verkennend onderzoek naar metaalkunstenaars Johanna van Eijbergen (1865-1950) met het doel een tentoonstelling en publicatie te presenteren. Van Eijbergen (ook wel geschreven als 'Van Eybergen') staat bekend als enige vrouwelijke ontwerper van metaalsierkunst in haar tijd. Haar ontwerpen werden tussen 1904 en 1910 uitgevoerd door de Hengelose fabrikant G. Dijkers & Co. Haar vazen en sierschalen kenmerken zich door decoraties van gestileerde bloemen en dieren, met name insecten, vlinders en vissen. Daarnaast maakte zij enige tijd schilderijen en handwerken, waarover zeer weinig bekend is.

Heeft u of kent u iemand die werk van deze kunstenaar in bezit heeft, of heeft u andere informatie die voor het onderzoek van belang kan zijn? Wij zijn zeer erkentelijk als u dan contact opneemt met Annemiek Rens, conservator Kunst 1885-1935 via a.rens@drentsmuseum.nl.

Veel dank alvast!

*Johanna van Eijbergen (uitvoering: G. Dijkers & Co),
Vaasje, 1905, messing en koper, hoogte 21,5 cm,
collectie Drents Museum.*

*Johanna van Eijbergen (uitvoering: G. Dijkers & Co),
Vaas met decor van een kever, ca. 1905,
messing en koper, hoogte 10 cm,
collectie Drents Museum.*

VROUWELIJKE KUNSTENAARS ROND 1900

Marieke Maathuis

De collectie Kunst 1885-1935 van het Drents Museum is één van de belangrijkste collecties van deze periode in Nederland. Deze is voor een belangrijk deel samengesteld uit nalatenschappen van kunstenaars via de Stichting Schone Kunsten rond 1900 (SSK). Dat maakt de collectie tevens in aard uniek. Voor het museum is de belangrijke taak weggelegd de collectie te blijven onderzoeken en presenteren. Het meest recente onderzoek richt zich op een onderbelichte groep kunstenaars: de vrouwen.

Lange tijd is er minder aandacht geweest voor de vrouwelijke kunstenaars uit de collectie Kunst 1885-1935. Een blik op de serie monografische tentoonstellingen en publicaties die het Drents Museum sinds de jaren '80 van de vorige eeuw organiseert over kunstenaars rond 1900 leidt tot een opvallende constatering: van de 26 behandelde kunstenaars is niet één een vrouw. Zeker, werk van vrouwen is opgenomen in algemene tentoonstellingen rondom de collectie, maar substantiële aandacht voor hun leven en werk bleef uit. Een van de uitzonderingen hierop zijn de publicatie over de beeldhouwster Bertha thoe Schwartzenberg in 2014 en tentoonstelling over de graficus Julie de Graag in 2017-2019. Deze projecten lieten zien dat het werk van vrouwen zeker niet minder interessant is.

Afb. 1. Wilhelmina Keuchenius, *Vrouw met vlecht*, ca. 1890, olieverf op doek op karton, 43 x 37 cm, collectie Drents Museum (schenking Stichting Schone Kunsten rond 1900).

In de kunstgeschiedschrijving lag de focus lange tijd op de mannen en bleven vrouwelijke kunstenaars onderbelicht. De laatste jaren is er echter steeds meer aandacht voor diversiteit. Eind 2019 startte het Drents Museum daarom een onderzoek naar vrouwelijke kunstenaars. Het onderzoek heeft tot doel de kennis over de collectie te vergroten, om zo een meer representatief en inclusief beeld te kunnen geven in vaste presentaties, tijdelijke opstellingen of publicaties van het museum. Het onderzoek geeft een duidelijk beeld van vrouwelijke kunstenaars en hun werken in de collectie, en aan de hand hiervan wordt tevens duidelijk welke hiaten zich in de collectie bevinden, waarop het acquisitiebeleid kan worden aangepast.

Het onderzoek startte met een inventarisatie van kunstenaars en objecten in de collectie.

In eerste instantie werden ruim 1200 objecten geselecteerd voor nadere bestudering. De kunst rond 1900 kenmerkt zich door de diversiteit aan kunstsoorten en het onderzoek laat zien dat vrouwen in al deze disciplines werkzaam waren: als kunstenaar, ontwerper of uitvoerder. Een nadere bestudering van de kunstwerken die zij maakten, werpt niet alleen licht op de kwaliteit en schoonheid ervan, maar is ook een uitgangspunt voor verhalen over vergeten kunstenaars en de positie van de vrouw in de kunstwereld rond 1900. Een aantal kunstenaars en objecten uit het onderzoek wordt hieronder uitgelicht.

'De vrouw van ...'

Wat allereerst opvalt aan de lijst met vrouwelijke kunstenaars, zijn de in de kunstwereld van rond 1900 bekend klinkende achternamen van o.a. Wilhelmina Dijsselhof-Keuchenius, Gerarda Rueter-de Lang, Jo Bauer-Stumpff, Johanna Quirina van Regteren Altena, Lea Lauweriks en Cato Berlage. Een groot deel van deze vrouwen was ofwel getrouwd met een kunstenaar of kwam uit een kunstenaarsfamilie. In de schaduw van hun man of familieleden hebben een aantal van hen niet de aandacht gekregen die ze verdienen. Een goed voorbeeld hiervan is Wilhelmina Dijsselhof-Keuchenius (1865-1960). In de bestaande literatuur wordt zij over het algemeen behandeld als 'de vrouw van'. De vele werken van haar hand in de collectie maken echter nieuwsgierig naar het leven en werk van deze kunstenaar. Voordat zij haar toekomstige man leerde kennen, nam ze met haar schilderkunst deel aan diverse tentoonstellingen. Ze maakte voornamelijk

stillevens, landschappen en portretten. Deze vroege werken schilderde ze met een losse, grove toets. Een mooi voorbeeld hiervan is het werk *Vrouw met vlecht* uit ca. 1890 [afb. 1]. Later richtte ze zich op het kunstnaaldwerk. In de eerste samenwerking met Gerrit Willem Dijsselhof verfraaide ze zijn batikdoeken met kleine borduursels. Hoewel uit noodzaak geboren – het borduurwerk verhulde de onvermijdelijke vlekken van de batikwas – was het naaldwerk meer dan dat: het legde prachtige accenten en diende het grote geheel. In deze 'ondergeschikte' rol is haar kunstnaaldwerk vooral bekend, hoewel het later in haar carrière een steeds meer prominente plek innam, bijvoorbeeld in kleine meubels [afb. 2]. Uiteindelijk ontwierp en maakte Keuchenius zelfstandig kunstnaaldwerk, toegepast op kleine items als boekenleggers en teacosy's, dat zeer populair was onder de burgerij.

Textielwerk: seksebevestigend?

Uit de samenwerking tussen Keuchenius en Dijsselhof blijkt duidelijk het volgende:

Afb. 2. Wilhelmina Keuchenius (ontwerp en uitvoering borduurwerk) en Gerrit Willem Dijsselhof (ontwerp houten bankje), *Voetenbankje*, ongedateerd, eikenhout en wol, collectie Drents Museum (schenking Stichting Schone Kunsten rond 1900).

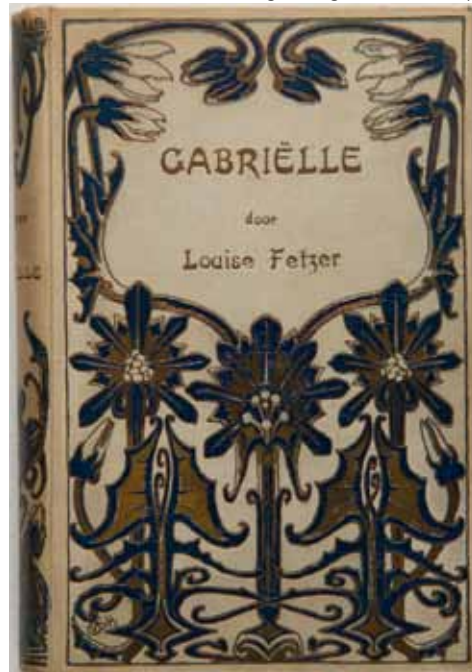
Afb. 3. Bertha Bake, Babymutsje, ongedateerd, batik in cachou op zijde, 14 x 12,5 cm, collectie Drents Museum.

meer vrouwen batik beoefenen: eerst in samenwerking met hun echtgenoten, maar later steeds zelfstandiger.¹

Een van de bekendste batiksters is Bertha Bake (1880-1957). Haar ateliernalatenschap is via de SSK aan het Drents Museum geschonken. Als gevolg hiervan bevindt zich zeer bijzonder studiemateriaal van Bake in de collectie. Materiaal dat normaal gesproken niet bewaard zou zijn, geeft nu inzicht in de werkwijze van een zelfbewuste kunstenaar. Naast prachtige bewaard gebleven batikproeven

de ontwerper wordt beschouwd als het grote genie: hij is dé kunstenaar achter het eindresultaat. De uitvoerder werd een ondergeschikte positie toebedeeld. Wat betreft het kunstnaaldwerk is er nog een reden waarom erkenning lastig is: begin 20e eeuw bestond er een dunne lijn tussen kunstnaaldwerk en huisvlijt, waarbij het kunstaspect doorslaggevend was. Bovendien was het naaldwerk erg seksebevestigend: het werd gezien als typisch vrouwenwerk. Een andere vorm van textielkunst die rond 1900 in Nederland opkwam, namelijk batik, wisselde in genderconnotatie. In eerste instantie werd het voornamelijk verbonden met textielkunst en dus vrouwelijk terrein. De eersten die er echter mee experimenteerden en ermee naar buiten traden waren mannen, onder wie Carel Adolph Lion Cachet, Gerrit Willem Dijsselhof en Chris Lebeau. De technische aspecten van het batik, het werk met chemicaliën en verfbaden, werden juist beschouwd als bij uitstek 'mannelijke' activiteiten. Langzaamaan gingen steeds

Afb. 4. Cornelia van der Hart (ontwerp boekband), Gabriëlle, ongedateerd, boekontwerp, 23 x 16 x 2,5 cm, collectie Drents Museum (collectie R.Aardse, aangekocht met steun van de Stichting Beringer Hazewinkel).

Afb. 5. Tine Baanders (ontwerp omslag), Wendingen, jg. 8 nr. 12, 1927 (mei 1928), lithografie, 33,7 x 33,6 cm, collectie Drents Museum (schenking uit een particuliere collectie).

op perkament, vormt ook een stapel envelopjes met experimenten onderdeel van de nalatenschap. Deze envelopjes zijn allemaal voorzien van een recept, bijv. 'Cachou I, 15 min aluin, 1 uur verfbad, 15 min aluin' of 'Roodhout, 1 uur verfbad, 15 min kopersulfaat'. In de enveloppen is het proeflapje met het resultaat bewaard. Dit unieke materiaal maakt heel inzichtelijk hoe Bake met verschillende samenstellingen chemicaliën en verf experimenteerde. Haar batik kunstwerken, zoals verscheidene schoorsteendoeken of een schattig babymutsje [afb. 3], krijgen zo meer achtergrond.

Vrouwelijke ontwerpers

Een discipline waarin juist relatief veel vrouwen werkzaam waren als ontwerper, is de grafische vormgeving: de collectie van het Drents Museum is met name rijk aan hun prachtige art nouveau boekbanden en

-omslagen. Een serie boekbanden ontworpen door Cornelia van der Hart (1851-1940) toont sierlijke, gestileerde bloemen en bladmotieven, versierd met gouden accenten [afb. 4]. Van een latere periode, de jaren '20, springt een aantal bijzonder vormgegeven exemplaren van Wendingen eruit. De ontwerpster Tine Baanders (1890-1971) vervaardigde in deze periode vier exemplaren voor het maandblad voor bouwen en sieren. De ontwerpen tonen een strakke vormgeving en krachtige typografie – soms in stevige blokletters – passend bij de esthetiek van de Amsterdamse School. Het nummer over 'nieuwe ceramiek' toont een bijzonder lijnenspel waarbij letters, zoals de 'w', op boeiende wijze één zijn met de belangrijkste lijn van het ontwerp, onderaan de pagina [afb. 5].

In tegenstelling tot de verscheidene grafische ontwerpers, neemt Johanna van Eijbergen als enige ontwerper van metalen sierwerk een unieke plaats in. Van Eijbergen maakte haar ontwerpen voor de Hengelose fabrikant G. Dijkers & Co. Deze

Afb. 6. Johanna van Eijbergen (ontwerp), Dijkers & Co. (uitvoering), Sierschotel, 1904-1909, messing, diameter 23,3 cm, collectie Drents Museum (schenking uit een particuliere collectie).

Afb. 7. Thérèse Schwartz, *Vrouw met zonnebloemen*, 1885, olieverf op doek, 80 x 67 cm, collectie Drents Museum (schenking uit een particuliere collectie).

"Dit zal geen toeval zijn geweest, want als het werk van vrouwen slechter was, bevestigde een vergelijking hun zwakkere positie. Maar als het even goed was, zou het werk van mannen gevoelsmatig gedevalueerd kunnen worden."²

Traditie versus vernieuwing

Een absoluut topstuk als het gaat om schilderkunst, is het werk *Vrouw met zonnebloemen* van Thérèse Schwartz (1851-1918). Schwartz kan beschouwd worden als de belangrijkste Nederlandse kunstenares van haar tijd. Ze had een internationale carrière en een grote populariteit onder de Amsterdamse elite en zelfs het koningshuis. De grote, vernieuwende kunstenaars uit de decennia na haar dood, hebben haar werk echter lange tijd overschaduwed. Schwartz is de laatste jaren weer aan uitgebreid onderzoek onderworpen. De kennis en herwaardering die hieruit volgden, maakt

'Fabrikant van Appendages voor Machines en Stoomketels' kende tussen 1904 en 1910 een atelier voor de productie van sierwerk, waar Van Eijbergens ontwerpen werden uitgevoerd. In de collectie bevonden zich twee messing vaasjes, één gedecoreerd met gestileerde bloemen en één met een decor van kevers. Na inventarisatiewerk in het depot bleek echter dat er nóg twee objecten van Van Eijbergen waren: een roodkoperen vaas met bloemmotief en een geelkoperen schaal met een sierrand van libelles [afb. 6]. In kwaliteit doen de art nouveau werken van Van Eijbergen zeker niet onder voor soortgelijke werken van mannelijke ontwerpers. Toch werden dergelijke vergelijkingen destijds niet gemaakt. Marjan Groot schreef hierover:

Afb. 8. Charley Toorop, *Vrouw met kind*, ongedateerd, potlood en krijt op papier, collectie Drents Museum.

Afb. 9. Marie Cremers, *Lezende vrouw*, 1907, olieverf op doek, 62 x 46,5 cm, collectie Drents Museum (schenking uit een particuliere collectie).

dat *Vrouw met zonnebloemen* nog meer op waarde geschat kan worden [afb. 7]. Daarbij kunnen we het nu beter plaatsen in haar oeuvre. Schwartz maakte het werk na terugkomst van een studieverblijf in Parijs, in 1885. In Parijs maakte ze veel studies van Italiaanse modellen, die om hun uiterlijk zeer populair waren in de kunsthoofdstad. Het uiterlijk en de kenmerkende dracht van de vrouw wijzen erop dat Schwartz hier ook een Italiaans model heeft afgebeeld. Terwijl deze jonge vrouw poseert met een brede mand vol zonnebloemen, kijkt ze de toeschouwer uitnodigend aan. De diepe kleuren van het schilderij maken het tot een prachtig warm werk.

De nadruk in de kunstgeschiedschrijving op vernieuwing en avant-garde, verklaart ook grotendeels waarom de andere schilderessen uit het onderzoek relatief onbekend zijn, op een enkeling als Lizzy Ansingh en de andere Amsterdamse Joffers na. Schilderijen van maar liefst 30 verschillende kunstenaars werden nader bestudeerd. Wat overduidelijk is, is dat de schilderijen van deze vrouwen erg traditioneel zijn. Zij schilderden voornamelijk in de klassieke thema's stillevens, landschap en portret. Los van genre is ook de schilderijstijl en techniek traditioneel, zeker in vergelijking tot de mannelijke collega's uit dezelfde periode, die experimenteerden met moderne kunststromingen als het expressionisme en de abstractie. Alleen de tekening *Vrouw met kind* van Charley Toorop neemt op basis van deze criteria een unieke plaats in onder de vrouwelijke kunstenaars in de collectie [afb. 8]. De nadruk op originaliteit en vernieuwing in de kunstgeschiedenis is een van de redenen waarom er weinig aandacht is voor de traditionele stillevens en portretten van de vrouwen. Toch wil dit niet zeggen dat de schilderijen geen aandacht verdienen. *Lezende vrouw* van Marie Cremers is een zeer mooi werk. Het misstaat zeker niet naast *De verjaardagskroon* van Georg Rueter, zoals onlangs te zien was [afb. 9].

Van onderzoek naar representatie

Dankzij deze inventarisatie is er een veel beter beeld van de vele kunstwerken van vrouwelijke kunstenaars die zich in de collectie Kunst 1885-1935 bevinden. Via een presentatie in het museum is een selectie ervan getoond. Dit was meteen een mooie gelegenheid om het onderzoek bij het publiek onder de aandacht te brengen. Ook is duidelijk geworden welke

ADCO, ERICA, IRENE EN CONFIDO EN DE NU GRONINGER STEENFABRIEKEN

Sytske Welling-Wester

Elk jaar in oktober wacht een leuk karwei. Grote krokusbollen kopen, vaak niet eenvoudig vanwege de grootte. Dan worden de krokuspotten gevuld. Het zijn grote potten (21 tot 16 cm hoog) met grote gaten. Op de onderkant staat Gst, Adco, Erica of niets. De bollen komen voor de gaten en de potten worden gevuld met een mengsel van potgrond, zand en wat kalk. De potten gaan in een afsluitbare doos in de koude schuur. Nu en dan water geven en eind januari zijn de spruiten 4-8 cm lang. Mijn potten kunnen naar binnen en geven na 1.5 tot 2 weken kamertemperatuur een prachtig bloeiend boeket (afb. 1). Een genot om naar te kijken zeker nu in corona-tijd, nu bloemen- en boekwinkels niet tot essentiële behoeften behoren. De potten zijn in de loop van de jaren gekocht op rommelmarkten, en in brocantewinkels. Rond 1920 was het gebruik van krokuspotten nog niet erg bekend in Nederland. Met de productie van deze grote krokuspotten moet de NV Groninger Steenfabrieken een unieke markt aangeboord hebben.

De merken (Gst, Adco en Erica) op de krokuspotten zijn de aanleiding voor deze bijdrage.

NV Groninger Steenfabrieken en Adco

In de provincie Groningen zijn mede door het voor handen zijn van vette klei, eeuwenlang steenfabrieken geweest. De productie bestond naast bakstenen uit dakpannen. De periode

hiaten de collectie nog heeft en van welke kunstenaars de komende jaren nog werk verworven zou kunnen worden. Maar ook in het tentoonstellingsprogramma en alle presentaties zal het werk van vrouwelijke kunstenaars rond 1900 een belangrijkere rol gaan spelen. Naast vrouwelijke kunstenaars zal er meer aandacht zijn voor diversiteit in het algemeen. Welke groepen zijn nog meer buiten beeld gebleven? Er is nog voldoende werk aan de winkel. Uiteindelijk gaat het om de kwaliteit van het werk, door wie het dan ook gemaakt is. Maar dan moet er wel sprake zijn van een representatief verhaal om uit te putten. Daarvoor is nu een belangrijke eerste stap gezet.

Noten

¹ Marjan Groot, *Vrouwen in de vormgeving*, Rotterdam 2007, pp. 277-280.

² Groot 2007, p. 365.

Verder lezen

- Marjan Groot, *Vrouwen in de vormgeving 1880-1940*, Rotterdam 2007.
- Marjan Groot en Hanneke Oosterhof, *Textielkunstenaressen: Art Nouveau, Art Deco 1900-1930*, tent. cat. Tilburg (Nederlands Textielmuseum) 2005.
- Frouke van Dijke, 'Het werk van vrouwen', *Art Nouveau in Nederland*, tent. cat. Den Haag (Gemeentemuseum) 2018, pp. 132-143.
- Annemiek Rens en Marieke Maathuis, 'Idealen in het kunstnaaldwerk: leven en werk van Wilhelmina Dijsselhof-Keuchenius', *Eigenbouwer* 13 (2020), pp. 44-55

rond 1880 was het hoogtepunt voor de steenfabrieken in Groningen. Er waren toen in de provincie 61 steenfabrieken. Het was lucratief om erin te investeren. In 1901 gingen een aantal steenfabrieken, in het bezit van leden uit eenzelfde familie, samenwerken en in 1904 fuseerden ze. Het waren bedrijven van steenfabrikant Gerrit Nanninga (1864-1905) en die van zijn zwager wijnhandelaar Hendrik Johannes Limborgh Meijer (1861-1913). Het ging om steenfabrieken in Onderdendam, Winsum, en twee fabrieken in Ruischerbrug. Door deze fusie ontstond de NV Groninger Steenfabrieken, gevestigd aan de Rijksweg 33 te Ruischerbrug. Na het overlijden van G. Nanninga en H.J. Limborg Meijer werd de NV voorgezet door twee zonen Limborgh Meijer, Geuchien Cornelis (1889-1952) en Aleid Boudewijn (1892-1949). Het ontstaan van de aardewerkfabriek naast de

steenfabriek is vooral aan Geuchien Cornelis Limborgh Meijer te danken. Hij bezocht de Middelbare Handelschool en daarna de Ziegler Schule, een school op keramisch gebied, destijds in Lauban in Duitsland, nu Lubán in Polen. Tijdens zijn directeurschap studeerde hij economie aan de Rotterdamse Handelsschool. Op zijn veertigste voltooide hij de rechtenstudie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Kortom een belesen en veelzijdig persoon. Tot zijn dood was hij directeur van de NV Groninger Steenfabrieken. Hij werd opgevolgd door Hendrik Johannes Limborgh Meijer (1917-2004), de zoon van broer Louis Limborgh Meijer. Deze was directeur tot de fabriekssluiting in 1976.

Na de Eerste Wereldoorlog en de Griepiepidemie van 1918/1919 was de baksteenindustrie ingestort. De NV Groninger Steenfabrieken moest nieuwe wegen zoeken om te overleven. Alleen

Afb. 1. Adco 24-gaats krokuspot. Deze pot is gemerkt. Dit ADCO merkteken werd gebruikt van 1938 tot 1965. Dezelfde potten komen ook voor met het Gst merkteken. Deze zijn eerder gemaakt, tussen 1923 en 1931. Van 1931 tot 1938 werd een kleiner merkteken gebruikt. De krokussen zijn Jeanne d'Arc.

Afb. 2. Adco vazen, allemaal gemerkt met het Adco teken van 1938 tot 1965. Van links naar rechts de modellen: geel, model 1012, hoogte ± 20 cm; groen, model 1014, hoogte ± 16 cm; oranje, model

1016, hoogte ± 18 cm; turquoise, model 1033, hoogte ± 16 cm (met dank aan Botterweg Auctions Amsterdam).

stenen en dakpannen was te eenzijdig. Om het bedrijfsrisico te spreiden werden andere mogelijkheden onderzocht. Het meest kansrijk leek de productie van aardewerk. In 1919 ontstond de afdeling aardewerk van de NV Groninger Steenfabrieken. Daarvoor waren werklieden nodig die het keramiekvak kenden. Hiervoor werd een pottenbakkerij, gespecialiseerd in Fries aardewerk, in de stad Groningen overgenomen. De drie daar werkzame ervaren Friese pottenbakkers verhuisden naar Ruischerbrug. Daarnaast werden via advertenties in een Duits keramiektijdschrift buitenlandse keramisten geworven. In 1919 werd de eerste buitenlandse keramist, Karl Osmar Schulz uit Plaue in Thüringen aangetrokken. In 1922 kwam een tweede handdraaier, Fritz Rehfeld (1891-1967) vanuit Berlijn naar Ruischerbrug. Hij bleef tot 1928 en kwam in 1931 terug in Ruischerbrug. In 1932 werd hij mede-oprichter van de Keramiek en Aardewerkfabriek Erica in Hoogezand. Later was hij mede-firmant van

de Pottenbakkerij Irene. Hij is tot zijn dood in Hoogezand gebleven. Na 1922 volgden nog meer buitenlanders. Zij kwamen uit porseleincentra en pottenbakkersgebieden. Net als meester Glasblazers in dezelfde periode, bleven deze buitenlandse handdraaiers zelden een leven lang op dezelfde plaats. Ze bleven een aantal jaren, vertrokken en kwamen soms weer terug en vertrokken weer. Het waren deze vaklui die jonge Groningers tot draaiers opgeleid hebben. Ze waren veelzijdige deskundigen in het vak en daarnaast vaak ook bedrijfsleiders. Na de Tweede Wereldoorlog was de wereld veranderd en was er geen sprake van dat buitenlandse vaklieden werden aangetrokken, laat staan dat ze te vinden waren of wilden komen.

Gst en Adco gemerkt

In de aardewerkfabriek werd aanvankelijk in de jaren 1921 en 1922, mede door de ervaring van de overgenomen vaklieden veel Fries aardewerk gemaakt. Het was vooral

gebruiks aardewerk, stooftesten, komforen, koppen en beslagkommen. Een deel van deze producten zoals vazen, kippendrinkbakken, bloempotten, krokuspotten, was gemerkt met het Gst teken. Na 1923 veranderde het assortiment en werd er minder gebruiks aardewerk en meer sier aardewerk, een luxer product, geproduceerd. Deze producten werden voorzien van modelnummers. De 1000-serie bestaat uit vazen, de 1500-serie uit kannetjes en de 2100-serie uit sierbloempotten. Dit nieuwe assortiment kwam tot stand door de inbreng van de uit het buitenland aangetrokken pottendraaiers. Met deze producten werd veel succes boekt. Wie de modellen

ontworpen heeft is onbekend. Directeur Geuchien Limborgh Meijer moet op de hoogte zijn geweest van de internationale markt van de luxere aardewerkproducten.

Naast eigen Gst-aardewerk had de fabriek de vertegenwoordiging van enkele gerenommeerde Duitse bedrijven. Een hiervan was de HAËL-Werkstätte, met Margarete Heymann als ontwerper. Margarete was in 1920/21 leerling van de keramiekafdeling in Bauhaus. Ze maakte de opleiding niet af en ging achtereenvolgens als ontwerper werken in Frechen en in Berlijn bij de Steingutfabriken Velten-Vordamm. Ze ontmoette daar haar toekomstige echtgenoot, de econoom

Afb. 3. Adco sierbloempotten niet gemerkt. Afgebeeld is model 2116 met het decoratie Picasso. Deze potten waren populair in de jaren-60 (met dank aan Botterweg Auctions Amsterdam).

Gustav Loebenstein. Samen met Gustav Loebenstein's broer kochten ze een oude ovenfabriek in Marwitz bij Berlijn. Hier begon in 1926 de HAËL-Werkstätte. De vertegenwoordiging bij de NV Steenfabrieken duurde tot 1930/1931. Het aardewerk van de NV Groninger Steenfabrieken werd vanaf 1930 op de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs in Utrecht gepresenteerd. Pas in 1931 werd het Adco merkteken gedeponeerd. Het Gst (Groninger Steenfabrieken) merk werd niet langer gebruikt. De naam Adco is een samentrekking van de namen Adelaide Martha, Ada genoemd en Elisabeth, Coco genoemd, de dochters van Geuchien Cornelis Limborgh Meijer. Aan de uitvoering, grootte en lettertype, is enigszins te zien uit welke periode het aardewerk stamt. Dit luxere Groninger aardewerk is tot de Tweede Wereldoorlog streng, en strak van vorm. Het is sober, niet beschilderd en tijdloos. Het is mooi handwerk. De nadruk

ligt op vazen. Ze werden gemaakt in veel kleuren, waaronder vazen in vrolijk oranje, geel, groen en blauw. Enkele modellen hadden horizontale ribbels, maar verder paste men nauwelijks decoraties toe. Sommige vazen (afb. 2), zoals de modellen 1012, 1014 en 1016, zijn jarenlang geproduceerd en zijn ook nu nog gezocht.

Het aardewerk sluit prachtig aan bij het strakke glas van de Glasfabriek Leerdam uit de jaren-20, de vormen toegepast door De Stijl, en binnen Bauhaus zouden de vazen niet misstaan.

Na de Tweede wereldoorlog

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden op last van de Duitse bezetters huishoudelijke artikelen gemaakt, vooral inmaak- en vetpotten. Nieuwe gedraaide modellen van sieraardewerk zijn er in die tijd niet ontwikkeld. Een aantal handdraaiers vertrok bij Adco en richtte in 1947 een eigen aardewerkfabriek op, Confido in Harkstede.

Afb. 4. Merktekens v.l.n.r. van Erica, Wenco en Confido.

In de jaren 50 werd de productie van zowel huishoudelijk aardewerk als sieraardewerk snel weer opgepakt. Het huishoudelijk aardewerk, waar in Nederland grote behoefte aan was, was alleदाags gebruiksgoed. Van het sieraardewerk werden de oude modellen beperkt gemaakt en in minder kleuren. De fabriek mechaniseerde en vrije handdraaiers kregen werk elders. De fabriek ging mee in de vaart der volkeren en maakte gegoten producten, vaasjes en kannetjes. Verder werd een ruim assortiment aan toeristenartikelen gemaakt: de bekende klompjes en molentjes, asbakken en wandbordjes. Financieel gezien waren de jaren 50 topjaren voor de fabriek, creatief gezien was het armoede. Er kwam een nieuwe fabriek in 1958. De fabriek viel duurder uit dan begroot en alle reserves moesten aangesproken worden. De fabriek was bij de opening de modernste van West-Europa.

Er werd verder geautomatiseerd en de productie werd massaproductie. Door de nieuwe elektrische tunneloven was er overcapaciteit in het brandproces, die ongebruikt bleef. Uiteindelijk lukte het om 20% overcapaciteit te gebruiken om sierpotten te produceren voor de Faïence en Tegelfabriek Westraven, eigendom van de Porcelaine Fles. Daarnaast ging men zich vooral richten op de massaproductie van sierpotten en bloembakjes. Was het Gst- en Adco-aardewerk van voor de Tweede Wereldoorlog vooral sober van vorm zonder decoratie, de sierpotten uit de jaren-60 hadden een bewerkt oppervlak en waren gedecoreerd. Hiervoor werd vooral model nr. 2116 gebruikt (afb. 3). Deze sierpot werd in veel verschillende maten, kleuren en met verschillende decoraties gemaakt. Men schat dat er meer dan 300 variaties van dit model zijn.

In 1972 werd Adco overgenomen door De Porcelaine Fles. Het gaf even wat verlichting van de problemen. Er moest nog steeds vernieuwd en geïnvesteerd worden, maar er was geen geld. Bovendien kon het buitenland de massaproducten goedkoper leveren. In 1976 ging Adco failliet.

Erica, Wenco, Irene en Confido

Geïnspireerd door het Adco-succes in de vooroorlogse jaren dachten een aantal medewerkers en klanten van Adco ook hun geluk te beproeven met een eigen aardewerkfabriek. De Ceramiek en Aardewerkfabriek Erica werd in 1932 opgericht door de broers Geert en Jelte Nijborg samen met Fritz Rehfeld, die daarvoor bij Adco werkzaam was. Erica was gevestigd in Hoogezand, aanvankelijk in een leegstaand bedrijvenpand dat al de naam Erica droeg. Al in 1934 verbrak Fritz Rehfeld de samenwerking, onder voorwaarde dat hij nog tot 1936 voor Erica zou blijven werken. Tevens was bedongen dat Rehfeld een aantal jaren Erica geen concurrentie zou aandoen. In 1936 werd een nieuwe fabriek betrokken, eveneens in Hoogezand, waar Paulus Marinus Happel verantwoordelijk was voor de vormgeving. Erica maakte vazen en krokuspotten, die sterk lijken op die van Adco.

Kopieerde Fritz Rehfeld bestaande Adco modellen of waren het eigen ontwerpen, die al bij Adco in gebruik waren? Als merktekens (afb. 4) werden gebruikt, ERICA in een ovaal, of ERICA, met in een boog daaronder HOOGEZAND. Mogelijk zijn er nog meer geweest, maar veel werd ook niet gemerkt. Erica was een duidelijke concurrent van Adco. De geschiedenis van Erica verloopt min of meer parallel aan die van Adco. Ook hier was de productie na de oorlog

vooral op huishoudaardewerk gericht. Ook het aardewerk van Erica, net als dat van Adco, werd op de Koninklijke Jaarsbeurs in Utrecht gepresenteerd. In 1933 was dat door de N.V. v/h Wortelboer & Co., te Groningen. Deze firma had een groothandel in Groningen en was tot 1936 de enige vertegenwoordiger van Erica.

De directeur, H. Groenveld, van Wortelboer kreeg ook onenigheid met de gebroeders Nijborg. De heren Groenveld en Rehfeld bundelden de krachten. Op de jaarbeurs in 1937 was er WENCO-aardewerk van Wortelboer. Het was gemaakt naar modellen van Rehfeld en gedraaid en gebakken bij Adco met het Wenco merkteken (afb. 4) en een modelnummer. De meeste Wenco producten, vazen, bloembakken, sierpotten, schalen en melkstellen, vertonen gelijkenis met de vroege Gst/Adco producten. Ze zijn tot in de jaren 60 verkocht.

Anna Marie Buchmeijer, partner van Fritz Rehfeld, vroeg in 1939 een vergunning aan voor het starten van een pottenbakkerij, op haar eigen naam om aan het concurrentiebeding te ontkomen. Dit werd, ondanks het bezwaar van de heren Nijborg van de firma Erica, toegestaan door de gemeente Hoogezand. De fabriek Irene werd gestart, en Fritz Rehfeld werd in 1943 medefirmant. De producten, die niet gemerkt waren, leken op die van Adco en Erica. De fabriek Irene was een belangrijke leverancier van keukenaardewerk aan de HEMA. In 1954 werd de fabriek verkocht aan Confido, waar de heer Rehfeld tot zijn dood in 1967 bleef werken. Pottenbakkerij Confido was in 1947 opgericht door oud-werknemers, Groninger handdraaiers en glazuurders, van Adco. De fabriek was gevestigd in de oude melkfabriek in Harkstede en later in een

nieuwe fabriek in Westerbroek. Er werden vaasjes, bloempotten, bakjes en kleine krokuspotjes gemaakt. Soms werd het werk voorzien van het modelnummer en het Condifo merk (afb. 4). In 1975 werd het bedrijf overgenomen door Jonita uit Gouda.

De geschiedenis van Adco en van de daaruit voortgekomen aardewerkfabrieken Erica, Irene en Confido laat het belang van deze fabrieken als uitbreiding van de Groninger steenindustrie zien. De stempels op mijn krokuspotten zijn daar een blijvende herinnering aan.

Noot

Het Nationaal Keramiekmuseum Princessehof in Leeuwarden bezit meerdere Adco objecten evenals het Groninger Museum. Het Rijksmuseum Twenthe is in het bezit van een Adco vaas.

Literatuur

- Adri van der Meulen en Paul Smeele. Adco 1919-1976. In Vormen uit Vuur 182/183 (2003), met modellen overzicht door Roelf Dijkhuis.
- **Met dank** aan Roelf Dijkhuis, die zo vriendelijk was zijn medewerking te verlenen.

NIEUWE KUNSTENAARS-MONOGRAFIËN

Jan Willem (Willy) Sluiter,
(Amersfoort 24 mei 1873 – 22 mei 1949 Den Haag)
Schilder, tekenaar, aquarellist, graficus,
illustrator, lithograaf

Julia Krikke

Willy Sluiter was een veelzijdig en ondernemend kunstenaar. Hij woonde en werkte op veel verschillende plaatsen en wist met zijn zakelijke instinct, betrokkenheid en

Onbekend. Willy Sluiter met het ontwerp voor het affiche van Bakker en Zoon, Ridderkerk, 1908. Foto, 11,8 x 8,9 cm. Den Haag: RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis.

sympathieke karakter al op jonge leeftijd een succesvolle carrière op te bouwen. Tot zijn onderwerpen koos hij vooral zijn medemens en diens alledaagse omgeving, alhoewel hij dit deed op zeer verschillende manieren. Zo vond hij inspiratie in het vissersleven van Scheveningen, Katwijk en Volendam maar ook bij de Haagse elite tot aan het Koninklijk Huis aan toe. Naast schilderijen en tekeningen maakte Sluiter vanaf het begin van zijn carrière ook affiches en karikaturen, en oogstte waardering met zijn rake en humorvolle illustraties.¹

Sluiter werd op 23 mei 1873 geboren in Amersfoort als oudste zoon van een notaris. Hij ging in Dordrecht naar het Stedelijk Gymnasium en tijdens de tekenlessen die

Handgemaakte tentoonstellingsaffiche voor een tentoonstelling bij Teekengenootschap Pictura (december – januari 1908), Dordrechts Museum.

Gezicht op Dordrecht bij IJsgang, 1897. Olieverf op doek, Dordrechts Museum.

hij volgde openbaar zijn artistieke talent zich. In plaats van in het spoor van zijn vader het notariaat te volgen, koos hij er voor om dit talent verder te ontwikkelen. Dit gebeurde onder aanmoediging van de kunstenaar Bernard Blommers, aan wie vader en zoon Sluiter na het eindexamen van Willy een bezoek hadden gebracht. Op voorspraak van Blommers werd Willy in 1890 aangenomen op de Academie voor Beeldende Kunsten en Wetenschappen in Rotterdam.²

Willy's carrière als kunstenaar kende een vliegende start. Na zijn tijd op de Academie af te hebben gesloten met een zilveren medaille, werd hij lid van de Dordtse Teekenmaatschappij Pictura. Hij vestigde een eigen atelier in Scheveningen en volgde van daaruit aanvullend onderwijs aan de Haagse Academie. Hij hield goed contact met Blommers en diens kring en werd als 'buitenlid' toegelaten tot het Haagse schilderkunstig genootschap Pulchri Studio. In 1895 kreeg hij bij Pictura zijn eerste solotentoonstelling en bleef vanaf dan regelmatig deelnemen aan haar ledententoonstellingen. Toen hij een jaar later terugkeerde naar Dordrecht, werd hij bovendien gekozen om plaats te nemen in het bestuur.³

In 1901 trouwde hij met Agathe van Nievervaart (1874-1957) en samen vestigden ze zich in Katwijk. Ook hier zette hij zich in voor het lokale culturele leven. Zo was hij er betrokken bij de organisatie van tentoonstellingen en was hij in 1908 één van de oprichters van de Katwijkse Kunstvereniging.⁴

Ondertussen nam de populariteit van zijn schilderijen en tekeningen toe en deed hij uitstekende zaken.⁵ Sluiter's succes strekte zich ook uit voorbij de grens; vanaf 1900 zond hij schilderijen in naar internationale tentoonstellingen, waar hij werk verkocht en geregeld in de prijzen viel.⁶

Vanaf 1916 woonde Sluiter in Den Haag. Op het moment van de verhuizing was hij slechts 43 jaar maar al een kunstenaar met een gevestigde reputatie in binnen- en

Een Katwijkse vissersvrouw, 1903, Pastelkrijt op papier, 49x39 cm. Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.

buitenland. Anders dan leeftijdsgenoten zoals Mondriaan en Van Dongen hield Sluiter zich afzijdig van de internationale vernieuwingen in de moderne kunst, maar stortte zich vanaf dat moment op het portretteren van de Haagse elite. Zijn uitgebreide en goed onderhouden netwerk bracht hem voldoende portretopdrachten voor een goed inkomen en daarnaast vervulde hij nog verschillende culturele bestuursfuncties.⁷

In 1948 werd Willy Sluiter ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag geëerd met een overzichtstentoonstelling bij Pictura, een jaar later overleed hij. Werk van Sluiter is onder andere te vinden in de collecties van het Boijmans van Beuningen, Rijksmuseum, Singer Laren, Dordrechts Museum en het Katwijkse Museum.

Noten

¹ Peter Marijnissen, "Willy Sluiter, de populaire gentleman-kunstenaar", p. 11 in Moniek Peters en Peter Marijnissen red, Willy Sluiter: Gentleman-kunstenaar 1873-1949 (Dordrechts Museum, 1999). Tentoonstellingscatalogus.

² Marijnissen, "Willy Sluiter, de populaire gentleman-kunstenaar", p. 12; Arend-Jan Sleijster, Willy Sluiter en de kunstvereniging Katwijk, 1908-1910 (Katwijk: Stichting Katwijkse Museum, 2008), p. 111.

³ Marijnissen, "Willy Sluiter, de populaire gentleman-kunstenaar", pp. 13-16.

⁴ Marijnissen, "Willy Sluiter, de populaire gentleman-kunstenaar", pp. 19-21. Voor meer over Sluiter's activiteiten in Katwijk zie: Sleijster, Willy Sluiter en de kunstvereniging Katwijk; Arend-Jan Sleijster en Annemarie Kingmans-Claas, Kunst, visserij en handel: Toorop, Sluiter, Munthe en de schilderijtentoonstelling

Portret van Emma, koningin-regentes der Nederlanden, Anonieme foto van tekening Willy Sluiter, 1933, Fotocollectie RVD – Koninklijk Huis. Nationaal Archief.

1902 (Katwijk: Katwijkse Museum, 2002). Tentoonstellingscatalogus.

⁵ Sluiter hield vanaf het begin van zijn loopbaan de verkoop van zijn werk bij in een kasboek, dat zich nu in een particuliere collectie bevindt. Simone de Ruyter, "Wie doet je wat? Willy Sluiter tussen critici, publiek en kopers," 60-61 in Peters en Marijnissen red, Willy Sluiter: Gentleman-kunstenaar.

⁶ Zo zond hij werk in naar de Wereldtentoonstelling in Parijs van 1900, die in St. Louis van 1904, en die in San Francisco van 1915. Hier won hij respectievelijk een bronzen en twee zilveren medailles. Voor meer informatie over Sluiter's successen in het buitenland zie: De Ruyter, "Wie doet je wat?", pp.

65-67.

⁷ Zo was hij vanaf 1923 voorzitter van Pulchri Studio en secretaris van het "Regeringscomité voor Kunsttentoonstellingen in het buitenland" Marijnissen, "Willy Sluiter, de populaire gentleman-kunstenaar", pp. 29, 31; De Ruyter, "Wie doet je wat?", p. 68.

N.V. Hengelosche Trijpweverij
(Hengelo (Ov.) 1901 - 2000
Haaksbergen)
Textielfabriek

Jet Sloterdijk

"Het fabricaat der Hengelosche Trijpweverij is van de beste soort en kwaliteit, een vertrouwen wekkende onderneming. Wat zij maakt, kan door het buitenland niet verbeterd worden", vond sierkunstenaar Corn. van der Sluys.¹

De Hengelosche Trijpweverij Eduard R. Verkade & Co. opende in 1901 haar deuren aan de Tweekelerweg in Hengelo, Overijssel [afb. 1]. Eduard Verkade (1878-1961), die

Afb. 1. *Fotograaf onbekend, De fabriek van de Trijpweverij, gelegen aan de Tweekelerweg; ca. 1914, Museum Hengelo.*

Afb. 2. *Ontwerper onbekend, Logo van de Hengelosche Trijpweverij, Museum Hengelo.*

eigenlijk acteur wilde worden, was door zijn aanstaande schoonvader, textielfabrikant Dirk Willem van Wulffen Palthe (rond 1849-1941), als directeur aangesteld. Al na een jaar werd het gebouw uitgebreid en ook het aantal werknemers bleef gestaag groeien.² Voor Verkade was zijn trijpvontuur van korte duur: in 1904 ging het bedrijf verder onder leiding van Walter Mees en Johan Hendrik Kremer. Zij brachten de fabriek in 1907 onder in een naamloze vennootschap, de N.V. Hengelosche Trijpweverij, met als doel "het vervaardigen van meubelstoffen en aanverwante artikelen."³

Trijp is een poolweefsel bestaande uit een katoenen gronddoek, waar opstaande glanzende poolhaartjes ingeweven zijn. Hiervoor wordt mohair van de langharige angorageit gebruikt. Vandaar de angorageit in het ronde logo van de Hengelosche Trijpweverij [afb. 2]. Aanduidingen voor trijp, als pluche of velours, worden vaak door elkaar gehaald. De Hengelosche Trijpweverij

gebruikte velours d'Utrecht als paraplueterm, met daarnaast moquette en velours frisé als productiecategorieën. Ook werd 'Hengelo Velours' als bijnaam gebruikt.⁴ De stoffen werden toegepast als meubelbekleding en wandbespanning en er werden gordijnen en kussens van gemaakt.

Velours d'Utrecht is effen trijp, wit van kleur. De lusjes van de polen worden doorgesneden, waardoor er opstaande pluis ontstaat. Door nabehandeling werden er in de Hengelosche Trijpweverij zes soorten vervaardigd. De polen konden worden platgelegd om velours Astrakan (in diverse richtingen), velours de Naples (in één richting) of velours satiné (een klein beetje platgelegd) te verkrijgen. Daarnaast konden patronen met een gegraveerde, verhitte koperen wals in de stof worden geperst, waardoor velours gaufré of geperste trijp ontstond. Velours damassé kwam voort uit hetzelfde proces, maar naderhand werden de polen van het dessin in tegenovergestelde richting geperst. Dit zorgde voor een licht-en-donker effect. Als laatste werd er velours

Afb. 3. *Fotograaf onbekend, Kamer in het Vredespaleis; ca. 1913, Haags Gemeentearchief. Wandbespanning met dessin Minerva.*

ciselé of (in)geschoren trijp geproduceerd. Een dessin werd met een wals ingeperst, waarna de omhoogstaande polen deels werden afgeschoren. De geperste polen werden vervolgens met stoom weer rechtop gezet, waardoor er twee hoogteniveaus ontstonden. Al deze varianten van velours d'Utrecht ondergingen na hun behandeling een verfbad.

In tegenstelling tot velours d'Utrecht wordt velours frisé jacquard geweven. Het patroon wordt aangebracht door een deel van de polen door te snijden. De lusjes die heel blijven weerkaatsen meer licht dan de doorgesneden lusjes. Daardoor lijken er na een verfbad van één kleur toch twee verschillende tinten te zijn aangebracht. Velours frisé was door het soepele karakter bij uitstek geschikt voor de productie van bijvoorbeeld gordijnen.

Moquette wordt gemaakt van schapenwol en wordt in kleuren geweven met een Jacquardweefgetouw. De lusjes van de polen zijn, net als bij velours d'Utrecht, doorgesneden, wat het zijn wollige gedaante geeft. Daardoor wordt moquette ook wel woltrijp wordt genoemd. Deze stof wordt vooral als meubelbekleding gebruikt.

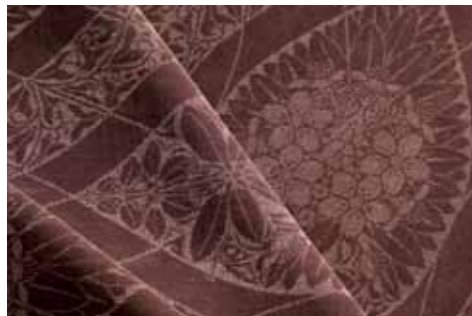
Aan het begin van de twintigste eeuw stond de industriële vervaardiging van interieurtextiel in Nederland nog in de kinderschoenen; het meeste werd uit het buitenland geïmporteerd. Er was bij fabrikanten weinig aandacht voor modern vormgegeven dessins.⁵ In Hengelo werd in de eerste jaren uitsluitend trijp met antieke Franse patronen gemaakt. Trijpen met deze dessins werden toegepast in belangrijke publieke gebouwen. Voor het Vredespaleis in Den Haag werd in 1913 wandbespanning

geleverd [afb. 3] en in het Mauritshuis kon na een renovatie in 1911 *De stier* van Paulus Potter tegen een achtergrond van Hengelose trijp worden bewonderd.

In de korte periode onder leiding van Verkade werd het eerste contact met Cato Neeb (1872-?) gelegd. Nederlandse textielindustrieën werkten nauwelijks met ontwerpers samen, laat staan met vrouwelijke ontwerpers. De Hengelosche Trijpweverij had in dat opzicht een dubbele primeur. Neeb heeft vermoedelijk al rond 1903 de dessins *Zilvermos*, met wat lijkt op gestileerde sneeuw kristallen, en *Cato Neeb*, met een geabstraheerd bloemachtig patroon, voor de fabriek ontworpen. Toen deze in 1907 werden gepresenteerd was het bedrijf daarmee de eerste trijpweverij met artistieke ontwerpen. Haar ontwerpen waren in 1910 op de *Exposition Universelle et Internationale* in Brussel te zien.⁶

Voor de Trijpweverij werkte vanaf ongeveer 1909 tot 1920 ook sierkunstenaar Theo Nieuwenhuis (1866-1951). Ontwerpen van Nieuwenhuis kenmerken zich door plant- en diermotieven (o.a. *Aardbeien*, *Violen*, *Zeepaardje*, *Vlinders*) en sierlijke lijnen [afb. 4]. Zijn dessins *Zeepaardje* en *Bloemen* maakten deel uit van de Nederlandse inzending op de belangrijke Parijse tentoonstelling *Exposition Décoratifs et Industriels Modernes* in 1925.

Ook andere ontwerpers wisten zijn stoffen te vinden: Michel de Klerk en het atelier van 't Binnenhuis bijvoorbeeld.⁷ H.P. Berlage, een van de oprichters van 't Binnenhuis, noemde de Hengelosche Trijpweverij als goed voorbeeld van een bedrijf dat het "modern esthetische" incorporeerde in de industrie.⁸ Dankzij Nieuwenhuis was de Hengelosche Trijpweverij ook vertegenwoordigd in

Afb. 4. Theo Nieuwenhuis, gordijnstof met gestileerd bloemmotief (*Grootte bloem*); velours frisé, ca. 1910-1920, Drents Museum Assen.

onder meer de vergaderzaal van het Scheepvaarthuis in Amsterdam [afb. 5] en op het passagiersschip S.S. Simon Bolivar van de KNSM.

Later is ook met sierkunstenaars Corn. van der Sluys (1883-1944) en C.A. Lion Cachet (1864-1945) samengewerkt maar voor zover bekend bleef dit beperkt. Van der Sluys ontwierp in 1921 een aantal streep patronen, onder andere gebruikt voor stoelbekleding in theater Tuschinski in Amsterdam. Van Lion Cachet zijn een geometrisch ontwerp met lijnen, driehoeken en vlakken alsmede een soort geplooid bekleeidstof met vage, grillige lijnen bekend, beide ontworpen in de jaren 30.

Door de bombardementen op Hengelo van 6 en 7 oktober 1944 stond er na de Tweede Wereldoorlog nog weinig van de fabriek overeind. In het voorjaar van 1946 werd opnieuw begonnen met de productie waarbij ook synthetische velours werd geïntroduceerd. De afzet werd echter steeds kleiner door toenemende concurrentie. In 1981 ging de fabriek in Hengelo failliet; een jaar later werd het gebouw al afgebroken.

Afb. 5. Atelier Th. Nieuwenhuis, Grootte Vergaderzaal "Scheepvaarthuis" Amsterdam, ca. 1917-1925, RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis. Wandbespanning velours frisé met dessin Zeepaardje.

Een aantal werknemers zette de productie voort in Haaksbergen, maar ook hier viel in 2000 het doek. Stoffen naar de ontwerpen van Neeb, Nieuwenhuis, Lion Cachet en Van der Sluys werden in 1998 nog geproduceerd.

In de collecties van onder meer Kunstmuseum Den Haag, Stedelijk Museum en Rijksmuseum in Amsterdam, Museum Hengelo, Drents Museum Assen en TextielMuseum Tilburg zijn gordijnen, kussens en stofstalen van Hengelose trijp en moquette opgenomen. Een aantal perswalsen wordt bewaard in Oyfo techniekmuseum in Hengelo, waaronder een ingegraveerd naar ontwerp *Kruisbloem* van Nieuwenhuis en twee naar de dessins van Cato Neeb.

Wandbespanningen van trijp met historische patronen *Zonnebloem* en *Vrijheidshoedje*, die door de Hengelosche Trijpweverij werden gevoerd, zijn tegenwoordig in het Grote Poppenhuis in het Drents Museum in Assen te bewonderen.

Noten

¹ Cornelis van der Sluys, *Machinale Textielkunst*, Rotterdam 1925, 22.

² Uitbreiding: Anon., 'Twentsch Nieuws', *Tubantia*, 12 augustus 1902, z.p. Groei werknemers: van 11 naar 17 in 1903. Zie Anon., 'Handel en Nijverheid in 1903', *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 4 augustus 1904, z.p. In 1911 worden 24 werknemers gemeld, zie Anon., 'Jaarverslag van Kamer van Koophandel Hengelo', *Tubantia*, 31 juli 1912, z.p.

³ Hier is de notariële akte van bewaard gebleven. Archief Museum Hengelo, inv. nr. 12.40-1. Het volledige bedrijfsarchief van de Hengelosche Trijpweverij is helaas verloren gegaan.

⁴ *Velours d'Utrecht*, z.d. [ca. 1950], 1. Uitgave van de Hengelosche Trijpweverij, Archief Museum Hengelo, inv. nr. 12.40-1. Voor een uitgebreide bespreking van de weef- en decoratietechnieken van trijp: Emma Järvenpää en Caroline Boot, *Ornamentale patronen: trijpweefsels van de Amsterdamse School ca. 1910 tot 1935*, Tilburg 2018, 10-18.

⁵ der Sluys 1925, 14-18.

⁶ Marjan Groot, *Vrouwen in de vormgeving 1880-1940*, Bussum 2007, 112, 429 en 512-13. Overigens werkten textielbedrijven als Vlisco en Linnen- en damastweverij E.J.F. van Dissel al eerder met kunstenaars samen. Zie Järvenpää en Boot 2018, 34.

⁷ Bijvoorbeeld de stoelen met objectnummers KNA 1359 en 1360 in de collectie van het Stedelijk Museum Amsterdam. Deze werden ontworpen door Michel de Klerk en zijn bekleed met een moquette naar ontwerp van Theo Nieuwenhuis.

⁸ H.P. Berlage, *Inleiding tot de kennis*

van de ontwikkeling der toegepaste kunst, Rotterdam 1923, 57.

Literatuur

- Mienke Simon-Thomas, 'Hengelosche Trijpweverij', in: Bergvelt, E. et al. (red.), *Industrie en vormgeving in Nederland 1850-1950*, Amsterdam 1985, 106.
- Ingeborg de Roode en Marjan Groot, *Amsterdamse School: Textiel 1915-1930*, Tilburg 1999.
- Wil Zwienenberg, 'Trijp, grandeur door ingeschoren zonnebloem', *Hengelo toen & nu* 42 (2017) 2 en 3, 48-53 en 80-83.
- E. Heller, *Van mensen en dingen die voorbijgingen: trijpweven in Hengelo*, 1982, manuscript. Archief Museum Hengelo, inv. nr. 12.40-1.
- Elis. M. Rogge, 'Nieuwe trijppatronen', *De vrouw en haar huis* 9 (1915) nr. 9, 283.

KUNST BIJ HUIS

Het dressoir van C.A. Lion Cachet

Hermine Segaar Lion Cachet.

Mijn grootvader is C.A. Lion Cachet (1864-1945), sierkunstenaar. Opgegroeid in een familie waar altijd over kunst werd gesproken, waren wij, kinderen, er wel aan gewend dat er om je heen heftige discussies ontstonden over een mooi meubelstuk of over een voorwerp dat op tafel stond. Met mijn familie gingen we in de oorlogstijd

Door C.A. Lion Cachet ontworpen dressoir, met daarop een bronzen plaquette met de portretten van Carel Lion Cachet en Hermine Cordes, vervaardigd door Lambertus Zijl.

tijdens vakanties vaak naar Vreeland, Huize Schoonoord, waar mijn grootouders Lion Cachet woonden. Carel Lion Cachet was in 1901 getrouwd met Hermine Cordes, en in hetzelfde jaar betrok het jonge paar de statige villa in Vreeland. En bij hun huwelijk hoorde een cadeau. Dat werd een dressoir, ontworpen door C.A. Lion Cachet zelf en uitgevoerd bij de firma Wisselingh & Co in Amsterdam, waar Lion Cachet toen aan verbonden was. Het door Carel Lion Cachet aan Hermine geschonken dressoir stond in de eetkamer op Schoonoord, en is vervaardigd uit eikenhout met panelen van coromandelhout. In de koperen handvaten is het initiaal L.C. geslagen.

Carel Lion Cachet was een veelzijdig kunstenaar, en was ontwerper van meubilair, glas-in-lood, aardewerk, allerlei soorten drukwerk, zoals boekbanden, affiches, kalenders, oorkonden, en ook bankbiljetten. Met name kreeg hij bekendheid als ontwerper van scheepsinterieurs. Maar hij was ook een sociaal vaardig en aimabel persoon, bevriend onder andere met Gerrit Dijsselhof (1866-1924) en Theo Nieuwenhuis (1866-1951). Gedurende enige tijd waren alle drie werkzaam bij Wisselingh & Co in Amsterdam.

Na het overlijden van mijn grootouders stond het meubel jarenlang bij mijn ouders en nu hebben wij het ook al jaren in huis. Boven op het dressoir staat een plaquette vervaardigd door Lambertus Zijl, een bronzen portret van mijn grootouders, ontworpen ter gelegenheid van de 80e verjaardag van mijn grootvader.

Ik ben altijd heel dankbaar voor het mooie meubel en de dierbare herinneringen.

Kunst bij Huis

Het artikel 'Het dressoir van C.A. Lion Cachet', ingestuurd door VVNK-lid Hermine Segaar Lion Cachet, is alweer de derde bijdrage van een van onze leden voor de rubriek 'Kunst bij Huis'. Voor deze rubriek vragen wij leden om een stukje te schrijven over een kunstwerk waar hij of zij een bijzondere band mee heeft of waar een persoonlijk verhaal aan vastzit.

Als je zoiets bezit - schilderij, tekening, vaas, glas, klok, meubelstuk, beeld(je), sieraad, boek, het huis waar je woont, of iets anders binnen het aandachtsgebied van de VVNK - schrijf het stukje, of laat het ons in ieder geval weten en mogelijk kunnen we even overleggen (redactie@vvnk.nl).

Naast je persoonlijke band met het kunstvoorwerp is het natuurlijk interessant om ook over het voorwerp nog wat nadere informatie te geven, wie de kunstenaar is geweest, wanneer het is vervaardigd, welk materiaal of welke techniek is gebruikt, etc. Uiteraard zal het stukje, dat een lengte zal mogen hebben van ongeveer 300 woorden, vergezeld moeten gaan van een foto. Wie volgt?

UITGELICHT DRENTS MUSEUM

Dromerige verstillings in het werk van Johan Cohen Gosschalk

Annemiek Rens
hoofdconservator Drents Museum

Het is een van de allerleukste onderdelen van het werk van een conservator: in het depot rondstruinen en ongegeneerd de tijd nemen om je te laten verrassen door wat je tegenkomt! In de dagelijkse drukte is daar helaas niet zo vaak de tijd voor, maar af en toe... En met de collectie Kunst 1885-1935 van het Drents

Museum van ruim 40.000 objecten raak je natuurlijk niet snel uitgekeken. Deze geweldige tekening is een van de schatten die ik tijdens zo'n queeste in de lades van het tekeningendepot vond. Werk op papier is te kwetsbaar om vaak in het museum te laten zien, maar via deze weg deel ik dit bijzondere object graag met de leden van de VVNK.

Dromerig staart zij voor zich uit, zittend op een stoel, zo middenin het bloemenperk

*Johan Cohen Gosschalk (1873-1912),
Zittende vrouw in tuin aan het water, ca. 1900,
krijt en potlood op papier, 22,5 x 30 cm,
collectie Drents Museum (Schenking Stichting
Schone Kunsten rond 1900).*

met prachtige lelies en rozen. De laatste zonnestralen van de dag verlichten de tuin en het riviertje waarin een paar zeilschepen varen. In het gras bevinden zich twee lammetjes. De bomen zijn een beetje onbeholpen langs het huis geplaatst. Cohen Gosschalk lijkt hier alle elementen voor een droombeeld in één tekening verzameld te hebben. Hoewel de compositie niet heel sterk is, levert het toch een sfeervol geheel op dat in mooie pastelleuren met gouache op het papier gezet is. Het doet symbolistisch aan. Eigenlijk is Cohen Gosschalk meer een realist. De kunstenaar is bekend geworden door zijn portretten van prominenten maar ook van hele 'gewone' mensen zoals boeren en vissersmeisjes. Daarnaast schreef hij over kunst voor onder andere *De Kroniek*, *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* en *Onze Kunst*. Vandaag de dag is hij misschien nog wel het meest beroemd als 'de man van', vanwege zijn huwelijk met Jo Bongers (1862-1925). Zij was als weduwe en erfgenaam van Theo van

Gogh in belangrijke mate verantwoordelijk voor het onder de aandacht brengen van het werk van Vincent van Gogh. Het huis van het echtpaar Cohen Gosschalk-Bongers hing dan ook vol met topstukken van Van Gogh die tegenwoordig in het Van Gogh Museum te zien zijn. Johan Cohen Gosschalk had een zwakke gezondheid en overleed op 37-jarige leeftijd. Deze tekening en vele tientallen andere werken van hem zijn via Bongers' zoon Vincent Willem van Gogh (1890-1978) aan de Stichting Schone Kunsten rond 1900 (SSK) geschonken en bevinden zich tegenwoordig in de collectie van het Drents Museum. In de verzameling zijn een aantal portretten van Jo van Gogh-Bongers en haar zoon te vinden, maar ook minder bekende werken zoals de dromerige tekening die in dit artikel de hoofdrol speelt.

Op de website van de VVNK is de kunstenaarsmonografie van Johan Cohen Gosschalk opgenomen.

KORTE MEDEDELINGEN

Goed besteed

In de Volkskrant van 11 december vorig jaar verscheen van de hand van Erik van den Berg een kort artikel met als kop: 'Een van de fraaist vormgegeven boeken van het jaar'. Daarbij doelde de auteur van dat artikel op het boek 'De Gemeenschap en het modernisme', samengesteld door Lex van de Haterd, en uitgegeven bij uitgeverij Uit het lood. Dat is uiteraard een mooi bericht, zowel voor de auteur van het boek als voor de uitgever. Maar het is ook een mooi bericht voor de VVNK. Vorig jaar kwam er van uitgeverij Uit het lood bij de VVNK een aanvraag binnen om deze uitgave financieel

te ondersteunen. En die aanvraag werd vanuit het VVNK-Fonds Studie en Publicatie daarna toegekend. Uiteraard zijn wij ook als VVNK verheugd met zo'n mooie beoordeling in de Volkskrant. In de *Rond 1900*, nummer 3, 2020, plaatsten wij een door Irene van Geest geschreven boekbespreking van deze uitgave.

Omslag uitgave 'De gemeenschap en het modernisme'.

BOEKBESPREKING (1)

Max Put, *Art Nouveau in Amsterdam, 1895-1910*

Uitgeverij Stokerkade, Amsterdam 2020,
256 pagina's, € 24,95,
ISBN 978 90 156.481

Irene van Geest

Een overtuigend overzicht van art-nouveau-architectuur in Amsterdam bestond er eigenlijk nog niet. *Art Nouveau in Amsterdam, 1895-1910* meent die lacune te vullen en levert een mooi overzicht, met fraaie fotografie, secure beschrijvingen en een omvangrijke inleiding in de bredere art nouveau.

Wie uit de titel van het boek opmaakt dat deze publicatie slechts om een beschrijving van art nouveau panden in

Amsterdam zou presenteren, heeft het mis. *Art Nouveau in Amsterdam* is veel meer. Op grond van de vraag waarom Amsterdam er in verhandelingen over deze kunststroming zo bekaaid van af komt, geeft kunsthistoricus Max Put een uitgebreid overzicht van de ontwikkeling van de art nouveau en de verschillende nationale verschijningsvormen. Daarnaast gaat hij in op hoe kunsthistorici door de jaren heen de art nouveau gedefinieerd en (daarmee) gedefinieerd hebben, en stelt hij de vraag of de zogenoemde Nieuwe Kunst in Nederland nu wel of niet tot de bredere art nouveau gerekend moet worden. Met een verhandeling over de belangrijkste kenmerken van de art nouveau in Nederland en een diepgaandere bespreking hiervan in Amsterdam, besluit de auteur de inleiding, die voorafgaat aan de uitgebreide behandeling van Amsterdamse panden. Aan de orde komen woonhuizen, kantoren, winkels, horeca en vermaak met prachtige foto's en uitvoerige beschrijvingen. Als extra is een bijdrage toegevoegd over art-nouveau-tegelwerk van de hand van kunsthistoricus en uitgever Pim van Schaik.

Centraal in Puts verhaal staat de vraag 'Art Nouveau, Stijl of beweging?', een vraag die hij verbindt aan het gebrek aan internationale belangstelling voor de art nouveau in Amsterdam. De Beurs van Berlage, een Gesamtkunstwerk, is door de jaren heen wel veelvuldig gekwalificeerd als voorbeeld van de zogenoemde 'Nieuwe Kunst', maar komt in overzichten van de internationale art nouveau maar zelden voor. Daarbij komt een belangrijk punt van discussie op: is de Nieuwe Kunst een stijl die fundamenteel verschilt van de art nouveau, of kan deze gezien worden als lokale variant van een bredere stroming? In het laatste geval zou Amsterdam een van de centra van

H.P. Berlage, Lichtmast op de Nieuwe Amstelbrug, 1899.

de art nouveau zijn.

Put begint met het bekende verhaal over het ontstaan van de art nouveau: als reactie op de industrialisatie in de 19de eeuw wilde men terugkeren naar de ambachtelijke periode en verheerlijkte men de Middeleeuwse gotiek. De Engelse Arts & Crafts wilde niet imiteren, maar zag het vooral als inspiratiebron, hetgeen onder andere tot uiting komt in de stiling van natuurlijke motieven. De Noorse kunsthistoricus Stephan Tsudi-Madsen noemde in zijn pionierende werk over de art nouveau, naast de natuur, ook andere ingrediënten en bronnen van inspiratie, zoals het exotische - Japanse prenten - , het nationale - keltische motieven of Russische

volkskunst - en het symbolisme - als uiting van het onbewuste. Art nouveau kwam tot bloei in economisch succesvolle steden waar men zocht naar moderne, nieuwe woonvormen. Barcelona, Parijs, Brussel en Wenen, maar ook in vele provincieplaatsen.

Lang is in kunsthistorische overzichten de geschiedenis van de art nouveau gepresenteerd als een ontwikkeling van uitbundig naar strak, waarbij 1900 het kantelpunt zou zijn. Een construct van het modernisme dat de geschiedenis van de kunst en vormgeving wilde zien als een langzame, lineaire ontwikkeling naar een moderniteit die in haar vormtaal steeds 'zuiverder' werd. Terecht stelt Put dat in de praktijk verschillende stijlvormen van de art nouveau - uitbundig curvilineair en meer

Balkonnetje: Bredeweg 3, H.F. Huij, 1902.

Damrak 37-38, Johan Hartkamp, 1903-1904.

verwant te worden gezien?

Of is er sprake van een beweging: een diffuus netwerk van kunstenaars, kunstliefhebbers en ondernemers, die sympathie hebben voor een bepaald ideaal en een bepaalde verandering op het oog hebben?

Over de vraag of Nieuwe Kunst nu wel of niet tot de art nouveau moet worden gerekend, bestaan in de loop der tijd verschillende opvattingen. Die discussie ontstond zoals gezegd al in de tijd zelf, waarbij het belangrijk is om te realiseren dat de hoofdrolspelers zelf niet schroomden om deze aan te wakkeren. Inmiddels emblematisch hiervoor is de manier waarop de presentaties van de firma's 't Binnenhuis (Amsterdam) en Arts & Crafts (Den Haag) op de wereldtentoonstelling voor decoratieve kunsten in Turijn in 1902 zijn beoordeeld. Waar de inzending van Arts & Crafts volgens velen leek aan te sluiten bij de laatste internationale mode, roemden voorstanders van 't Binnenhuis – zowel middels schaamteloos zelfpromotie in de tijd zelf als kunsthistorici die de periode later onderzochten – de nuchtere en 'typische Hollandse' rationaliteit van de ontwerpen van Berlage en Jac. van den Bosch.

Het was de kunsthistoricus Louis Gans die in zijn proefschrift *Nieuwe Kunst. De Nederlandse bijdrage tot de Art Nouveau* (1960, handelseditie 1966) hiervoor de term Nieuwe Kunst muntte. Volgens Gans verschilde deze Amsterdamse variant fundamenteel van wat er in andere landen gebeurde rond 1900. Gans was echter een kind van zijn tijd; een pionier maar ook een verkapt modernist. Vier jaar eerder had kunsthistoricus Hans Jaffé in zijn proefschrift over *De Stijl* het werk van Mondriaan en Rietveld al aan de Nederlandse volksaard

verbonden, en Gans deed – daarbij de oorspronkelijke bronnen volgend – feitelijk hetzelfde met de Nieuwe Kunst. Sterker nog, in de sobere ontwerpen van Berlage zag hij al de opmaat naar de lattenstoelen van Rietveld.

Het is dan ook niet verrassend dat Gans met een zeker dedain over de – stilistisch gezien – meer uitbundige vormen van art nouveau in Nederland sprak. Hiervoor gebruikte hij zelfs het woord 'facade-architectuur'. Ofschoon deze visie inmiddels herzien is, had Gans' proefschrift grote invloed. Zijn werk vormde de leidraad voor onderzoekers die na hem kwamen, en voor het verzamelbeleid van musea.

Het is dan ook niet gek dat in de kunsthistorische opvattingen over de Amsterdamse art nouveau de positie van Berlage een bepalende rol blijkt te spelen. Was hij met Cuijpers de grondlegger van de moderne bouwkunst in Nederland, waarin het rationalisme overheerste? Of waren zij, ondanks hun kritiek op neostijlen en onzuivere ornamentiek, niet ook eclecticici die een mengelmoes van stijlen gebruikten, zoals Auke van der Woud aantoonde in zijn essay "*Sterrenstof, Honderd jaar mythologie in de Nederlandse architectuur* (2008)". Toch blijft steeds dezelfde vraag opspelen, ook in dit boek van Put: Behoort de Beurs van Berlage nu wel of niet tot de art nouveau? Wie art nouveau definieert als een stijl van kronkelige ornamentiek zal het ontkennen. Wie de art nouveau ziet als een hervormingsbeweging met specifieke idealen zal het bevestigen.

Het is jammer dat Put niet een eigen visie op deze kwestie poneert, maar steeds de beschouwingen van andere auteurs ten tonele voert. Tegelijkertijd is dat ook de kracht van zijn verhandeling: ofschoon de doorgewinterde kenner weinig nieuws

leest, levert Put een gedegen overzicht van hoe de art nouveau door de jaren heen is beoordeeld. En uiteindelijk komt ook hij tot een onvermijdelijk conclusie: art nouveau ontwikkelde zich van een beweging die oorspronkelijk een ideëel doel nastreefde tot een stijl die naar smaak en keuze kon worden toegepast (iets wat bijvoorbeeld ook voor Amsterdamse School geldt). En daarmee kunnen ook de Amsterdamse uitingen – zowel zuiver ideële als simpel modieuze – onder de art nouveau geschaard worden.

Na jaren van desinteresse groeide in de jaren 70 de belangstelling voor de architectuur uit de periode rond 1900. De Rijksdienst voor Monumentenzorg begon

Jan Luykenstraat 64, Louis Kok Jr., 1902.

Van Eeghenstraat 68, Joseph Herman, 1900-1901.

deuromlijstingen; smeed- en gietijzer en staal, met name het siersmeedwerk; daarnaast ook het glas in lood van de vele glas-in-loodateliers. En qua kenmerkende vormen en decoraties: de doorgeschoten 'Moorse' boog (of hoefijzerboog); de balustrade met doorlopende penanten aan weerszijden; de asymmetrie als reactie op de classicistische vormtaal, en ook de symbolische en allegorische vrouwenfiguren.

Art nouveau-panden bevinden zich in Amsterdam vooral in de uitbreidingsgebieden van de late negentiende eeuw: de wijken die na 1850 rond de oude stad zijn aangelegd, bijvoorbeeld in het huidige Museumkwartier en rond het Concertgebouw. Van de interieurs uit die tijd is vaak niet veel overgebleven. In de meeste gevallen slechts restanten zoals glas-in-loodramen, trapleuningen en lambriseringen.

Art Nouveau in Amsterdam levert vervolgens een uitgebreid overzicht van art-nouveaupanden in Amsterdam, geïllustreerd met aansprekende foto's. De tekstuele informatie is uitgebreid, maar blijft vaak hangen in een staccato beschrijving van de architectuur – als ware het een Monumentenzorg-dossier. Dat is jammer, want in veel gevallen maken de goede foto's een (gevel)beschrijving overbodig, terwijl juist wat meer specifieke achtergrondinformatie over bijvoorbeeld het pand zelf, de opdrachtgever, of de bouwgeschiedenis welkom zou zijn.

Een extra toevoeging is het laatste onderdeel *Ceramië en Art Nouveau* van de hand van Pim van Schaik. Hij bespreekt de ontwikkeling van de tegelindustrie die aan het eind van de 19de eeuw tot bloei kwam, mede dankzij de toegenomen vraag vanwege

Haarlemmerstraat 83, Jos Hegener, 1906.

de vele stadsuitbreidingen. Het nationale karakter vinden we terug in de tegeltableaus die reproducties zijn van landschappen en zeegezichten van o.a. Mesdag, terwijl de typische zwierige art-nouveaustijl terugkomt in gestileerde dieren- en bloemmotieven. Met een overzicht van de tegelproducenten, - kunstenaars en -handelaars wordt dit deel afgesloten.

Al met al levert *Art Nouveau in Amsterdam* een gedegen overzicht van wat er allemaal nog aan art-nouveau-architectuur in de hoofdstad te ontdekken is. Helder opgezet, goed uitgewerkt en aansprekend in zijn fotografie is het een boek dat je er steeds weer bij pakt om even doorheen te bladeren. Een onmisbare publicatie voor eenieder met een liefde voor het Hollandse fin de siècle.

BOEKBESPREKING (2)

J.F. Heijbroek, *Max Liebermann in Amsterdam*

Amsterdam, Uitgeverij de Buitenkant, 2020; paperback, 84 blz, rijk geïll., € 18,50, ISBN 978 94 90913 89 2

Jan Jaap Heij

Gek genoeg is het nog lang niet algemeen onder kunstliefhebbers bekend dat Max Liebermann (1847-1935), de beroemde Duitse impressionist, een groot deel van zijn oeuvre aan Nederland heeft gewijd. Gedurende meer dan 40 jaar, tussen 1871 en 1913, kwam hij vrijwel ieder jaar voor meerdere weken naar ons land om er inspiratie op te doen. Hij raakte hier bevriend met meerdere Nederlandse collega's, onder wie Jozef en Isaac Israëls en Jan Veth, met wie hij vaak samen op zoek ging naar geschikte onderwerpen. Hij kwam graag naar de kust, vaak samen met vrouw en dochter, naar Scheveningen, Noordwijk, Katwijk of Zandvoort, maar hij verbleef ook geregeld in Laren (in het befaamde Hotel Hamdorff). Daarnaast heeft hij nog in diverse andere plaatsen in Nederland gewerkt.

Liebermann was een liefhebber van historische steden en het is dan ook geen wonder dat hij geregeld Amsterdam bezocht. Dat hij meerdere keren in de stad heeft getekend en geschilderd was wel bekend, maar in dit aardige boekje is nu voor het eerst op een rij gezet tot welke resultaten dat heeft geleid. Heijbroek heeft 19 schilderijen en een kleine 30 werken op papier (aquarellen, pastels, tekeningen en etsen) achterhaald met afbeeldingen van onder meer het drukke leven op straat in de joodse wijk, de papagaaien in Artis en

Middagpauze in het Burgerweeshuis, 1881/82, olieverf/doek, 18,5 x 107,5, Städelsches Kunstinstitut, Frankfurt am Main.

natuurlijk de Amsterdamse weesmeisjes met hun karakteristieke rood-zwarte kleding, die op een van zijn meest beroemde schilderijen figureren. In veel gevallen

Hoek Uilenburgersteeg-Jodenbreestraat, olieverf op doek 59 x 73, Wallraf-Richartz Museum, Keulen.

heeft Heijbroek precies kunnen lokaliseren waar Liebermann gewerkt heeft, waarbij oudere benamingen vaak onjuist bleken te zijn. Tevens bevat het boek interessante gegevens over Liebermanns bezoeken vanuit Amsterdam aan naburige plaatsen (o.a. Haarlem, Edam en Bussum), waaruit eveneens een aantal werken staan afgebeeld. Ter afsluiting bevat het boek een gedetailleerd chronologisch overzicht van zijn bezoeken aan Nederland, een literatuurlijst en een register van namen en

locaties. Kortom een zeer lezenswaardig boekje vol nieuwe feiten over deze belangrijke kunstenaar, voor wie Nederland lange tijd een tweede vaderland was.

Papagaaienvorzorger in Artis, 1902, olieverf/doek, 102,5 x 72,5, Museum Folkwang, Essen.

Studie van de Uilenburgersteeg, 1905, zwart-krijttekening, huidige verblijfplaats onbekend.

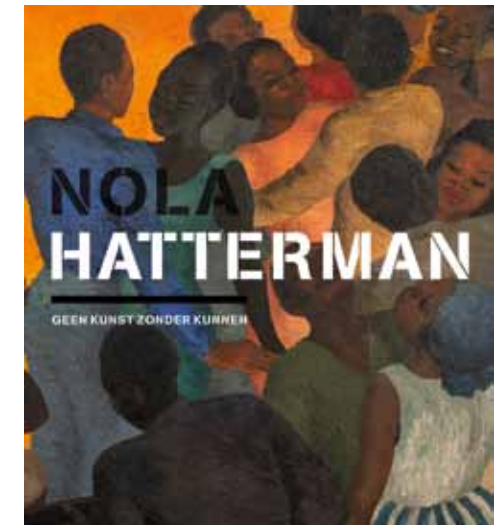

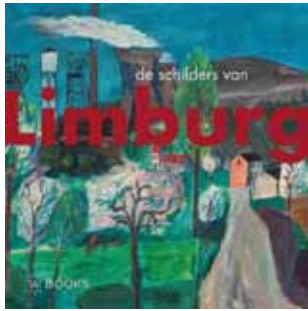
NIEUWE UITGAVEN

Ellen de Vries (samenstelling), Nola Hatterman 'Geen kunst zonder kunnen'

Uitgeverij Waanders & de Kunst, febr. 2021, 160 blz. (120 illustr.), € 27,50, ISBN 9789462623361

Tegelijkertijd met de tentoonstelling *Surinaamse School. Schilderkunst van Paramaribo tot Amsterdam* in het Stedelijk Museum, Amsterdam (zie tentoonstellingsagenda elders in deze *Rond 1900*) verschijnt het boek *'Nola Hatterman 'Geen kunst zonder kunnen'*, samengesteld door Ellen de Vries. Nola Hatterman, geboren in Amsterdam in een koloniaal milieu, vestigde zich in 1953 in Suriname, alwaar zij bij het Cultureel Centrum Suriname een beeldende kunstopleiding startte. In 1971 richtte ze de Nieuwe School voor Beeldende Kunst (NBSK) op waaraan ze tot 1976 leiding gaf.

Ad Himmelreich, De schilders van Limburg

Uitgeverij Wbooks, maart 2021, 240 blz., € 22,95, ISBN 9789462584273

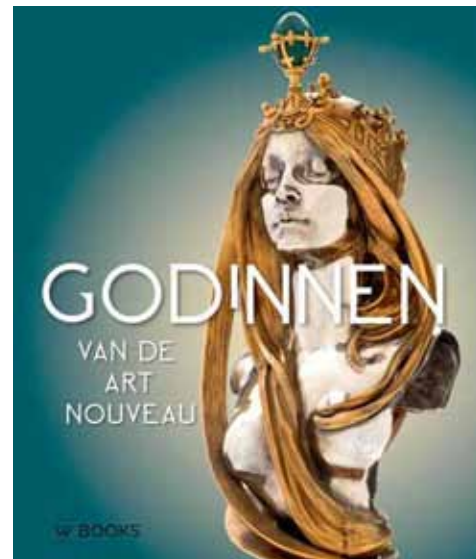
Werner van den Belt, De schilders van Duin- en Bollenstreek

Uitgeverij Wbooks, maart 2021, 240 blz., € 22,95, ISBN 9789462584266

Peter J.H. van den Berg, De schilders van Egmond

Uitgeverij Wbooks, maart 2021, 240 blz., € 22,95, ISBN 9789462583931

tentoonstelling *Godinnen van de Art Nouveau* in het Allard Pierson Museum, Amsterdam, de bij de tentoonstelling behorende publicatie met gelijklopende titel. Het rijk geïllustreerde boek (redactie Wim Hupperetz e.a.), met bijdragen van een achttiental auteurs, laat zien welke plaats de vrouw inneemt in het werk van kunstenaars als Alphonse Mucha, Gustav Klimt, Aubrey Beardsley en René Lalique. Daarnaast is er aandacht voor vrouwelijke kunstenaars als Loïe Fuller, Sarah Bernhardt, Wilhelmina Drupsteen, Käthe Buchler en Sylvia Pankhurst (de tentoonstelling zelf is

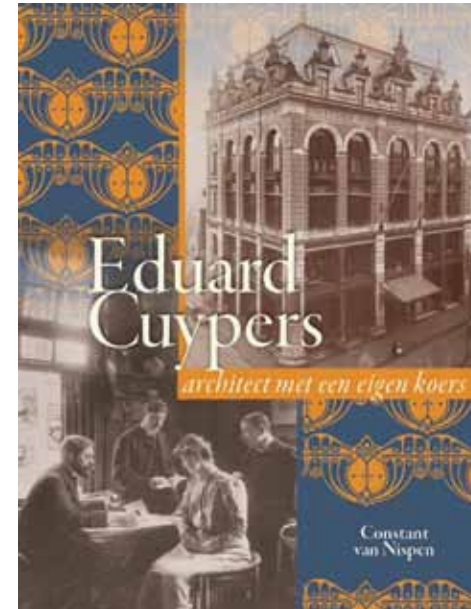

Aan de reeks *Kunstenaarskolonies in Nederland*, uitgegeven door Wbooks, worden met grote regelmaat nieuwe titels toegevoegd. Nadat halverwege vorig jaar *De Schilders van Urk*, door Elisabeth Oost en Klaas Post, was verschenen, worden dit voorjaar hier weer drie nieuwe uitgaven aan toegevoegd: *De schilders van Limburg*, *De schilders van Duin- en Bollenstreek*, en *De schilders van Egmond*, alle uitgaven uiteraard rijk geïllustreerd. Inmiddels bestaat de reeks uit maar liefst 15 titels.

Wim Hupperetz e.a., Godinnen van de Art Nouveau

Uitgeverij Wbooks, okt. 2020, 192 blz. (ca 200 afb.), € 34,95, ISBN 9789462584044

Eind vorig jaar verscheen bij de

nog te bezoeken t/m 19 juni, zie achterkant deze *Rond 1900*).

Constant van Nispen, Eduard Cuypers. Architect met een eigen koers

Uitgeverij Verloren, maart 2021, 352 blz., € 29,00, ISBN 9789087048815

Eduard Cuypers (1859-1927) is vooral bekend als 'vader van de Amsterdamse School', maar hij was veel meer dan dat. Hij ontwierp gebouwen in uiteenlopende stijlen en bouwde zowel in Nederland als in Nederlands-Indië een omvangrijk oeuvre op. Naast architect was Eduard Cuypers ook interieurontwerper en decoratief kunstenaar, die het 'Atelier voor decoratieve kunst Het Huis' oprichtte. Ook gaf hij een aantal tijdschriften uit die zich niet alleen richtten op bouw- en sierkunst, maar ook op volkskunst, heemkunde en vele facetten van de Insulinde.

Arjan den Boer, 150 jaar Nederlandse Spoorwegaffiches

Uitgeverij Thoth, uitgave in samenwerking met het Spoorwegmuseum, Utrecht, febr. 2021, 304 blz. (350 illustraties in kleur), € 59,50, ISBN 9789068688306

Eind 19e eeuw verschenen de eerste geïllustreerde spoorwegaffiches op stations en in reisbureaus. Spoorwegaffiches van de afgelopen anderhalve eeuw laten niet alleen de geschiedenis zien van het reizen per spoor, maar ook de evolutie van ontwerpstijlen. Het boek *150 jaar Nederlandse Spoorwegaffiches* bevat alle belangrijke, mooie, interessante en bijzondere spoorwegaffiches die er in Nederland zijn verschenen, met ontwerpen van onder meer H.P. Berlage, Willy Sluiter, A.M. Cassandre en Anthon Beeke.

DIGITALE PRESENTATIES VAN ENKELE NEDERLANDSE MUSEA

Elders in dit blad is een 'gewone' tentoonstellingsagenda opgenomen. Maar omdat de tijdstippen van openstelling van musea nog altijd ongewis zijn, hieronder toch nog wat tips van digitale museumpresentaties (en ook enkele podcasts) die voor VVNK-leden misschien interessant zijn en die op het moment van inleveren van kopij voor dit nummer van de *Rond 1900* op de aangegeven websites te vinden waren.

Alkmaar - Stedelijk Museum - Collectie Paul Rijkens. Wiegman, De Smet, Sluifers

Vorig jaar was in het Stedelijk Museum Alkmaar de tentoonstelling *Collectie Paul Rijkens. Wiegman, De Smet, Sluifers*. Curator van deze tentoonstelling was 'onze eigen' Kees van der Geer, secretaris VVNK. Paul Rijkens was een belangrijk Nederlands industrieel, topman Unilever, die echter tijdens zijn leven ook een grote kunstcollectie verzamelde (meer dan 500 schilderijen en 300 etsen en tekeningen). Voor diegenen voor wie het er niet van kwam de tentoonstelling te bezoeken, er staat op de website van het museum nog altijd een mooie virtuele rondleiding door de curator (± 10 minuten). (<https://stedelijkmuseumalkmaar.nl/thuismuseum>, rubriek: 'thuismuseum', video's onder de kop 'achter de schermen'; met pijltjes naar links/rechts navigeren om de video te vinden).

Amsterdam - Museum Het Schip - Bruno Taut: De fantasie voorbij

Op de website van museum Het Schip staan een groot aantal online-activiteiten welke zijn gerelateerd aan de tentoonstelling *Bruno Taut: De fantasie voorbij*. Het gaat hierbij onder andere om video-streams van twee symposia, het symposium *Kleur - Drager van bouwvormen* en het symposium *Taut, utopie en stedenbouw*, beide gratis te bekijken. Verder staan er enkele zeer toegankelijke korte filmpjes (Ratatouille TV) waarin curator Nadia Abdelkawi een toelichting geeft op de tentoonstelling. De tentoonstelling zelf is overigens verlengd tot 31 mei 2021, uiteraard alleen te bezoeken wanneer museum openstelling weer mogelijk is (voor de bij de tentoonstelling verschenen catalogus werd door de VVNK een subsidie verleend). (<https://www.hetschip.nl/bezoekers/activiteiten/bruno-taut>)

Bergen – Museum Kranenburgh – Kunstenaars van Die Brücke

In de 'gewone' tentoonstellingsagenda, elders in deze *Rond 1900*, staat de tentoonstelling *Kunstenaars van Die Brücke* opgenomen. Vermeldenswaard is dat op de website van Museum Kranenburgh een zestal podcasts staan, telkens ongeveer 3 min., met veel informatie over de kunstenaars en de tentoonstelling. En ook een fraaie virtuele 3d-tour, waarmee een wandeling door de tentoonstelling kan worden gemaakt. (<https://www.kranenburgh.nl/tentoonstelling/94/kunstenaars-van-die-brucke>)

Den Haag - Panorama Mesdag - De schilders van Panorama van Scheveningen

In de reguliere tentoonstellingsagenda in deze *Rond 1900* staat de tentoonstelling *De schilders van Panorama van Scheveningen: Mesdag, Breitner, Blommers, De Bock en Mesdag-van Houten* vermeld. Als aanvulling hierop vermelden wij hier dat op er op de website van het

Panorama Mesdag een weblink staat naar een volledige 360° rondgang door het Panorama. (<https://www.panorama-mesdag.nl/ontdek-museum-panorama-mesdag/panorama-mesdag-online-museum/> of op <https://www.panorama-mesdag.nl/home/#> 'Online Museum' aanklikken)

Enschede - Rijksmuseum Twenthe - Picasso & Matisse, Beauty is a Line

Van de tentoonstelling *Picasso & Matisse, Beauty is a Line*, die uiteindelijk op 13 september haar deuren sloot, zette het Rijksmuseum Twenthe een uitgebreide digitale presentatie op haar website, met uiteraard veel beelden (inclusief enkele korte filmpjes) over Picasso en Matisse, maar ook met werken van Nederlandse kunstenaars als Charley Toorop, Jan Sluifers, en Jacoba van Heemskerck.

(<https://www.rijksmuseumtwenthe.nl/content/2761/nl/digitale-tentoonstellingnbsp> ; NB navigeren gaat het gemakkelijkst met het wieltje van de muis)

Laren - Singer Museum

Het Singer Museum te Laren besteedt veel aandacht aan het plaatsen van online beelden op haar website. Bijvoorbeeld, in de rubriek *Singer TV* (te vinden onder het item *Museum* in het algemene menu) staan een flink aantal korte filmpjes waarin museumdirecteur Jan Rudolph de Lorm een korte toelichting (meestal ± 2 minuten) geeft op schilderijen die in tentoonstellingen van de afgelopen periode werden geëxposeerd (<https://www.singerlaren.nl/nl/pQWX6iL/singer-tv>). Er worden werken besproken van Mondriaan, Molkenboer, Toorop, Bosch Reitz, Breman, Van Rysselberghe, Hart Nibbrig, Sluyters, Gestel en anderen.

Roermond - Cuypershuis

Als onderdeel van de herinrichting in 2020 van het Cuypershuis in Roermond werd de vroegere woonkamer van de familie Cuypers zo veel mogelijk in haar oorspronkelijke staat teruggebracht. Een belangrijk onderdeel hierbij was het reconstrueren van het rijkelijk gedecoreerde plafond van deze ruimte. In de video 'Minidocumentaire over herstel uniek Cuypersplafond' wordt het proces van deze reconstructie op de voet gevolgd en toegelicht. (<https://www.cuypershuisroermond.nl/nl/nu-in-het-museum/activiteiten/thuis-bekijken-reconstructie-van-een-historisch-plafond>)

Podcast

Jaap Versteegh, voormalig vakdidacticus Kunstgeschiedenis van de Universiteit Leiden, is recent een podcastserie begonnen onder de naam 'De Kunstkast van Pygmalion'. In deze podcastserie laat Versteegh interessante mensen uit de wereld van de kunst aan het woord, waaronder verschillende experts van de kunst rond 1900, zoals kunsthandelaar Jop Ubbens (ouddirecteur Christie's Nederland) en Sarah de Clercq (Sotheby's Nederland), maar ook een schilderijenrestaurator, een lijstenmaker, enzovoorts. Het gaat hierbij meestal om interviews met een lengte van ongeveer een half uur. De podcasts zijn te beluisteren op platforms als spotify, soundcloud en podcastluisteren.nl.

(bijvoorbeeld: <https://open.spotify.com/show/3bANIGu7bEjt7RM84I1glA> of type in Google: 'de kunstkast van Pygmalion')

TENTOONSTELLINGAGENDA per februari 2021

Op het moment van het opstellen van deze tentoonstellingsagenda zijn de Nederlandse musea gesloten. De hieronder opgenomen tentoonstellingsagenda geeft weer wat einde januari/begin februari op de websites van de verschillende musea stond vermeld. Uiteraard hangt de toegankelijkheid van de tentoonstellingen volledig af van de corona-ontwikkelingen in de komende weken en maanden, en het daarmee samenhangende overheidsbeleid ten aanzien van openstelling van de musea.

Amsterdam - Stadsarchief
020 2511511 /

www.amsterdam.nl/stadsarchief

Breitner, Israels en tijdgenoten. Amsterdam in aquarel en pastel; 2 maart t/m 30 mei.

De tentoonstelling *Breitner, Israels en tijdgenoten. Amsterdam in aquarel en pastel* brengt topstukken uit eind negentiende en begin twintigste eeuw samen in het Stadsarchief Amsterdam. De eigen collectie van het Stadsarchief wordt aangevuld met bruiklenen uit onder meer het Rijksmuseum, Stedelijk Museum, Frans Hals

Leo Gestel, *Café-terras aan het Rembrandtplein*, 1906.

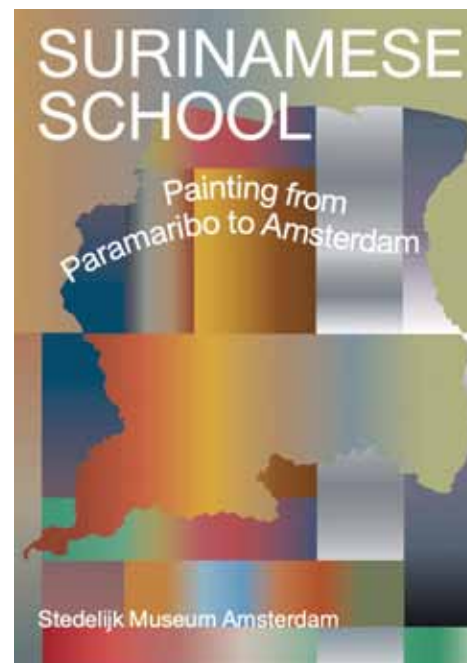

Museum, Centraal Museum en particuliere collecties. Met werken van onder meer George Hendrik Breitner, Isaac Israels, Piet Mondriaan, Leo Gestel, Johan Conrad Greive, Maurits van der Valk, Félicien Bobeldijk en Nicolaas van der Waay wordt een beeld geschetst van de economische bedrijvigheid, het uitgaansleven, maar ook het werk in fabrieken en ateliers, zoals dat zich in Amsterdam afspeelde in de periode rond 1900.

Amsterdam - Stedelijk Museum Amsterdam
020 5732911 / www.stedelijk.nl

Surinaamse School – Schilderkunst van Paramaribo tot Amsterdam; t/m 31 mei.

Aan de hand van meer dan 100 kunstwerken van 35 kunstenaars neemt deze tentoonstelling je mee langs de Surinaamse schilderkunst van ca. 1910 tot midden jaren 1980 en de verhalen die eraan ten grondslag liggen; van de verbeelding van de eigen geschiedenis, spiritualiteit en het alledaagse leven tot abstracte experimenten en maatschappelijke veranderingen. In

Affiche tentoonstelling *Surinaamse School*.

de woorden van de (gast)curatoren: "De tentoonstelling 'Surinaamse School' heeft de ambitie om tussen verschillende generaties Surinaamse kunstenaars de samenhang en dynamiek te onderzoeken. De chronologisch-thematische insteek van de tentoonstelling laat zien dat er geen eenduidige definitie is van 'Surinaamse' schilderkunst, maar dat er toch terugkerende genres en onderwerpen zijn". Met werken van onder meer Nola Hatterman, Armand Baag, Jules Chin A Foeng, Erwin de Vries en vele anderen.

Amsterdam - Van Gogh Museum
020 5705200 / www.vangoghmuseum.nl
Ongekend. 10 jaar bijzondere aanwinsten en hun verhalen; t/m 24 mei.

Félix Vallotton, *Luiheid (La paresse)*, 1896
(Van Gogh Museum).

Dit voorjaar presenteert het Van Gogh Museum de tentoonstelling *Ongekend. 10 jaar bijzondere aanwinsten en hun verhalen*. Het gaat hier om kunstwerken die in de afgelopen tien jaar door het museum zijn verworven. Hieronder bevinden zich bijvoorbeeld schilderijen van Edvard Munch (Felix Auerbach, 1906) en van Henri de Toulouse-Lautrec (*De clown in de Moulin rouge*, 1897), een houtsnede van Félix Vallotton (*Luiheid*, 1896), maar ook een schilderij van Van Gogh, namelijk *Knotwilg* (1882). In deze tentoonstelling worden de ongekende werken getoond met hun verhaal. Dat zijn uiteenlopende verhalen van de makers en hetgeen zij afbeeldden, maar ook het perspectief van de conservator, restaurator en de vroege eigenaar komen aan bod.

Bergen NH - Museum Kranenburg
072 5898927 / www.kranenburg.nl
Kunstenaars van Die Brücke; t/m 13 juni.

Met de tentoonstelling *Kunstenaars van Die Brücke* presenteert Museum

Emil Nolde, *Blonde Frau*, 1917. Grafiek.
Collectie Lehmbruck-Museum, Duisburg.

Kranenburgh werken van zes belangrijke pioniers van het Duitse Expressionisme, de stroming die aan het begin van de twintigste eeuw de Europese kunstwereld wakker schudt: Erich Heckel, Ernst Ludwig Kirchner, Otto Mueller, Emil Nolde, Max Pechstein en Karl Schmidt Rottluff. De kunstenaars van Die Brücke schilderden in een expressionistische beeldtaal die in de eerste decennia van de twintigste eeuw over Europa uitwaaierte, óók naar Bergen. De tentoonstelling is het resultaat van een samenwerkingsproject tussen het Lehmbruck-Museum in Duisburg (Dld) en Museum Kranenburgh (NB: zie ook de rubriek 'Digitale presentaties van enkele Nederlandse musea' in deze *Rond 1900*)

Borne - Bussemakerhuis

074 266 9636 /

www.museumbussemakerhuis.nl

Het Bussemakerhuis komt uit de Kast; t/m 10 april.

Tweedelige bruin zijden japon met queu, 1880
(foto Bussemakerhuis).

Piet Mondriaan, *Oostzijdse molen bij avond*, circa 1907-1908, Kunstmuseum Den Haag.

Ter gelegenheid van het Textiel Festival Twente 2021 is er in het Bussemakerhuis in Borne tot 10 april de tentoonstelling *Het Bussemakerhuis komt uit de Kast*. Het is voor het eerst dat het museum haar collectie historische kleding uit de periode 1780 tot 1950 in zijn geheel tentoonstelt. Zo zal o.a. de collectie burgerdracht van vooraanstaande families te zien zijn. Met diversiteit aan stoffen en patronen schetst deze collectie een bijzonder sfeerbeeld door de tijd heen. Zowel de heren als dames bovenkleding wordt getoond met hoeden en accessoires. Bij de tentoonstelling verschijnt er een publicatie met achtergrondinformatie.

Den Haag - Kunstmuseum Den Haag

070 3381111 / www.kunstmuseum.nl

Denkend aan Holland; 27 maart t/m 29 augustus.

Het Hollandse landschap staat op de lijst van beschermde gebieden van UNESCO. Het is dit landschap dat al vele eeuwen Nederlandse kunstenaars geïnspireerd heeft tot hun artistieke hoogtepunten. Halverwege de negentiende eeuw vormt zich in Den Haag een groep kunstenaars die de Haagse School wordt genoemd. Jan Hendrik Weissenbruch, Jacob Maris, Jozef Israëls, Hendrik Willem Mesdag, Anton Mauve en andere jonge talenten willen hun landschappen niet langer idealiseren, zoals hun leermeesters dat hadden gedaan. Ze kiezen ervoor de natuur realistisch weer te geven en leggen elementen van het landschap vast die door de opkomende industrialisatie dreigen te verdwijnen, zoals molens of trekschuiten. De in de tentoonstelling geëxposeerde werken vormen een document van die tijd, maar zijn

Kunstmuseum Den Haag, Centrale Hal.

tentoonstellingen in een bijzonder gebouw: het prachtige art deco gebouw van de architect H.P. Berlage. Het gebouw is een ode aan schoonheid: in de intieme kabinetten, prachtige corridors en monumentale hal straalt overal daglicht en ademt het gebouw kwaliteit, schoonheid en luxe. Het Kunstmuseum is op zichzelf een kunstwerk voor de kunsten. Het is dankzij architect Hendrik Petrus Berlage en museumdirecteur Hendrik Enno van Gelder dat het vooruitstrevende museumgebouw werd gerealiseerd. De tentoonstelling neemt de oorspronkelijke ideeën van architect en directeur als uitgangspunt en laat aan de hand van verhalen, foto's, (ontwerp) tekeningen en bijzonder archiefmateriaal zien hoe ze tot op de dag van vandaag een belangrijke rol spelen in de beleving van Kunstmuseum Den Haag.

tegelijkertijd nog altijd beeldbepalend voor het typische Hollandse landschap.

Den Haag - Kunstmuseum Den Haag
070 3381111 / www.kunstmuseum.nl
Het gedroomde museum; t/m 20 juni.
Het Kunstmuseum te Den Haag presenteert haar vaste en tijdelijke

Den Haag - Panorama Mesdag
070 3106665 / www.panorama-mesdag.nl
De schilders van Panorama van Scheveningen: Mesdag, Breitner, Blommers, De Bock en Mesdag-van Houten; 28 maart t/m 26 september.
De tentoonstelling *De schilders van*

Panorama Mesdag (segment zeezijde).

Panorama van Scheveningen vormt het hart van het Panorama Mesdag jubileumjaar 2021. Hierin wordt het verhaal verteld van het Panorama van Scheveningen, van commissie tot opening. Het maakproces van dit gigantische schilderij werd door Mesdag met militaire precisie voorbereid. Voor het eerst zal al het voorbereidende materiaal bijeen te zien zijn: foto's, olieverfschetsen, schetsboeken en rastertekeningen. Mesdag kon deze klus niet alleen klaren. De tentoonstelling is daarom tegelijkertijd een eerbetoon aan de vier kunstenaars met wie hij aan deze opdracht werkte: Sientje Mesdag-van Houten, Bernard Blommers, George Breitner en Théophile de Bock. Bij deze tentoonstelling verschijnt de (door de VVNK-gesubsidieerde) publicatie *De schilders van Panorama van Scheveningen*, onder redactie van Suzanne Veldink en Laura Prins en uitgegeven door Scriptum Art Books, Den Haag (NB: zie ook de rubriek 'Digitale presentaties van enkele Nederlandse musea' in deze *Rond 1900*)

Den Haag - Escher in het Paleis
070 4277730 / www.escherinhetpaleis.nl
Geniale grafici: Escher en zijn tijdgenoten; t/m 16 mei.

M.C. Escher is de meest bekende en beroemde graficus van Nederland. Met zijn grafiek vol optische illusies neemt hij een unieke plek in binnen de nationale én internationale kunstgeschiedenis. Maar hij was niet de enige Nederlandse graficus van belang. De tentoonstelling *Geniale grafici: Escher en zijn tijdgenoten* brengt van 17 februari t/m 16 mei het werk van 43 grafici samen met het werk van M.C. Escher. Prenten van o.a. Piet Mondriaan, Matthijs Maris, Jan Mankes, Isaac Israëls, Jan Toorop, Jacoba van Heemskerck, H.N. Werkman en César Domela bieden een doorsnede van

Jacoba van Heemskerck, Oude man, 1906-1907.
Litho. Collectie Kunstmuseum Den Haag.

de Nederlandse grafiek aan het eind van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. De grafiek van deze tijdgenoten bevat veelal dezelfde thema's als die van Escher, maar vaak met een totaal ander eindresultaat.

Nunspeet - Noord-Veluws Museum
0341 250560 /
www.noord-veluws-museum.nl
Fré Drost grafisch beeldkunstenaar; t/m 30 mei.

Freerk Johannes Drost (1907-1987) maakte in de jaren '30 carrière als reclameontwerper bij grote bedrijven als Joh. Enschede en Zonen en Unilever. Hij ontwierp affiches voor de NS en voor bloembollenkwekers, en kalenders voor bedrijven als Werkspoor. Tijdens de Tweede Wereldoorlog en tijdens zijn dienst als reserveofficier in Nederlands-Oost Indië maakte hij vele tekeningen en legde daarbij

Fré Drost, zelfportret (detail), 1943, Noord-Veluws Museum.

de verschrikkingen vast die hij om zich heen zag gebeuren. In een museumzaal op de eerste verdieping van het Noord-Veluws Museum, naar Fré Drost genoemd, wordt tot en met 16 mei een expositie van zijn werk gehouden.

Giacomo Balla, Paravento con linea di velocità (Screen with speedline), 1916-1917.

Otterlo - Kröller-Müller Museum
0318 591241 / www.kmm.nl
De futuristische collectie; 20 maart t/m 20 juni.

In de verzameling die Helene Kröller-Müller bijeenbracht, ontbraken werken van futuristische kunstenaars, wat ze later zeer betreunde. Om deze lacune in de collectie te vullen, werden in de jaren zeventig werken van Giacomo Balla en Umberto Boccioni verworven. Met name de laatste jaren is de futuristische collectie sterk uitgebreid. In de presentatie worden de nieuwste aanwinsten van Balla en Jules Schmalzigaug omringd door werken van Umberto Boccioni, Gino Severini, Alexander Bogomazov en Vilmos Huszár. De tentoonstelling is een opmaat naar de omvangrijke futurismententoonstelling die in het Kröller-Müller geplanned staat voor 2023, onder de titel *Het Futurisme en Europa*.

Rotterdam - Chabot museum
010 4363713 / www.chabotmuseum.nl
Het Rotte Land; einddatum van de tentoonstelling nog niet bekend.

Het Chabot Museum in Rotterdam ontleent zijn naam aan schilder en beeldhouwer Henk Chabot (1894-1949). In de tentoonstelling *Het Rotte Land* staan in het oeuvre van de kunstenaar de Rotte en het landschap centraal, en toont het Chabot Museum een overzicht van de schilderijen die Chabot heeft gemaakt in zijn atelier aan

de rivier de Rotte. De tentoonstelling laat Chabots schilderijen zien van landschappen, jaargetijden, wolkenluchten, maar ook werken welke hij schilderde in oorlogstijd, waaronder het indrukwekkende 'Brand van Rotterdam' in 1940 en 'Zomer' ('Vrede') in 1945. Naast de schilderijen van Chabot zelf wordt in deze tentoonstelling het werk van Chabot door drie hedendaagse kunstenaars (Florette Dijkstra, Marjolijn van den Assem en Mai van Oers), vanuit verschillende invalshoeken, belicht.

Henk Chabot, Inundatie, 1944.

Tentoonstellingen uitgebreid beschreven in eerder verschenen uitgaven van Rond 1900 (alle data in verband met Corona maatregelen onder voorbehoud)

Amsterdam - Museum Het Schip
020 6868595 / www.hetschip.nl

Bruno Taut. De fantasie voorbij; t/m 31 mei.

Amsterdam - Allard Pierson Museum
020 525 7300 / www.allardpierson.nl

Godinnen van de Art Nouveau; t/m 19 juni.

Letters van de Art Nouveau; t/m 21 maart.

Amsterdam - Stedelijk Museum
020 573 2911 / www.stedelijk.nl

Van Thonet tot Dutch Design; t/m 21 maart.

Beverwijk - Museum Kennemerland
0251 214507 / www.museumkennemerland.nl
De Nieuwe Kunst; t/m 31 juli.

Breda - Stedelijk Museum Breda
076 5299900 / www.stedelijkmuseumbreda.nl
Realisten – Meesterwerken uit Museum Arnhem; t/m 24 mei.

Den Haag - Huis van het Boek
070 3462700 / www.huisvanhetboek.nl
Met de kwast gemaakt. De kunst van pochoir; t/m 28 maart.

Deurne - Museum De Wieger
0493 322930 / www.dewieger.nl
Van Armando tot Zadkine; t/m 16 mei.

Eindhoven - Van Abbemuseum
040 2381000 / www.vanabbemuseum.nl
Oog in oog met Gustav Klimt - met Bas van Beek; uitgesteld.

Gorssel - MORE
0575 760300 / www.museummore.nl
Nieuwe Kaders; t/m 24 mei.

Heerenveen - Museum Belvédère
0513 644999 / www.museumbelvedere.nl
Hanny Korevaar - Kunstenares en kosmopoliet; t/m 11 april.

Katwijk - Katwijks Museum
071 4013047 / www.katwijksmuseum.nl
De kracht van Katwijk in de schilderkunst; t/m 15 mei.

Laren - Singer Museum
035 5393939 / www.singerlaren.nl
Belgische Meesters – Ensor, Delvaux, Magritte; t/m 25 april.

Roermond - Cuypershuis
0475 350102 / www.cuypershuisroermond.nl
800 jaar Munsterkerk; t/m 9 mei.

Rotterdam - Het Nieuwe Instituut
010 4419475 / www.hetnieuweinstituut.nl
Atelier Nelly en Theo van Doesburg; t/m 12 juli.

Valkenswaard - Steendrukmuseum
040 2049841 / www.steendrukmuseum.nl
Alphonse Mucha, Meester van de Art Nouveau; t/m 18 april.

Colofon

De Vereniging Vrienden Nieuwe Kunst 1900 (VVNK 1900) is een landelijke vereniging voor iedereen met belangstelling voor Nederlandse schilder- en tekenkunst, beeldhouwkunst, architectuur en toegepaste kunst uit de periode 1880 tot 1940. Voor informatie over de vereniging, de activiteiten en het lidmaatschap: zie www.vvnk.nl

Het bestuur bestaat uit: Eddy Engelsman (voorzitter / voorzitter@vvnk.nl), Kees van der Geer (secretaris / secretaris@vvnk.nl), De Zeven Provinciën 1, 2253 XT Voorschoten, Henk Nijhuis (penningmeester), Irene van Geest (evenementencoördinator), Maarten Nubé, Wilma Witteman en Jan de Bruijn. Van het blad *Rond 1900* wordt de redactie verzorgd door Christine van Marle (redactie@vvnk.nl) en de vormgeving door Eef de Hilster (e.de.hilster@hccnet.nl).

De redactie heeft getracht van de afbeeldingen alle rechthebbenden te achterhalen. Indien iemand desondanks meent rechten te kunnen doen gelden, dan kan hij contact opnemen met de redactie.